

Національна академія педагогічних наук України

Інститут проблем виховання

ФЕДОРЕНКО СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА

УДК378.22.015.01:7/9(73)(043.3)

**ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ
ГУМАНІТАРНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ США**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті проблем виховання НАПН України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Миропольська Наталія Євгенівна,
Інститут проблем виховання НАПН України,
головний науковий співробітник лабораторії
естетичного виховання та мистецької освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Горбенко Сергій Семенович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, професор кафедри
теорії і методики музичної освіти,
хорового співу і диригування;

доктор педагогічних наук, доцент
Пазюра Наталія Валентинівна,
Національний авіаційний університет,
завідувач кафедри авіаційної англійської мови;

доктор педагогічних наук, доцент
Солодка Анжеліка Костянтинівна,
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського, завідувач
кафедри перекладу.

Захист дисертації відбудеться 26 грудня 2017 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання НАПН України за адресою: 04060 м. Київ, вул. М. Берлинського, 9.

Із дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <http://www.ipv.org.ua> та у науковій частині Інституту проблем виховання НАПН України (04060 м. Київ, вул. М. Берлинського, 9).

Автореферат розіслано 24 листопада 2017 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. В. Литовченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасна соціокультурна ситуація в Україні в умовах глобалізації, необхідності запобігання міжетнічним, міжкультурним конфліктам, забезпечення міжнародного миру характеризується зміною економічних, політичних і соціальних реалій, які, своєю чергою, зумовлюють потребу в перегляді цілей, завдань і змісту вищої освіти. У процесі реформування та інтеграції вітчизняної вищої школи у світове освітнє середовище її пріоритетним завданням стає виховання інтелектуально досконалої, відповідальної особистості з критичним мисленням, здатної бути суб'єктом пізнання і самовдосконалення, взаємодіяти з іншими в багатокультурному світі на основі базових гуманістичних цінностей, що цілісно інтегруються в гуманітарній культурі особистості. Значна відповідальність у цьому покладається на заклади вищої освіти, які у своїй діяльності керуються сучасними нормативними документами, серед яких Закон України "Про вищу освіту", Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., Концепція національного виховання студентської молоді, Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 р. Реалізація основних принципів останнього з названих документів, де пріоритетним напрямом розвитку суспільства є гуманітарний, полягає в удосконаленні суспільного середовища на засадах безпеки і стабільності, створенні умов для формування вільної, готової до самовиявлення, фізично й духовно розвиненої особистості, що живе в гармонії із собою, іншими людьми, природним середовищем і навколишнім світом загалом.

Зростання інтересу до гуманістичного вектора розвитку вищої школи в Україні, модернізація її загального складника, необхідність вирішення соціальних, економічних і духовно-моральних питань спонукають до розгляду досвіду функціонування сучасної системи вищої освіти в США, де успішно реалізовано ідею гуманістично орієнтованої загальної підготовки студентів бакалаврату. Цей освітній досвід містить соціокультурний потенціал, що для України розкриває можливість забезпечення альтернативних способів соціального сприйняття та дій, які кидають виклик стереотипним ієрархічним нормам в українському суспільстві, та впровадження нових методологічних стратегій у вітчизняній вищій школі.

Упродовж минулого століття США постали на чолі загальних глобалізаційних процесів суспільного розвитку в результаті не лише свого економічного добробуту та політичної сили, а й прогресивних напрямів у сфері вищої освіти, в основу яких покладено навчання і виховання людини на засадах духовності, здатної до відкриттів у різних галузях знань, як критично мислячого громадянина й активного учасника соціально-економічної системи. Американське освітнє середовище репрезентує, з одного боку, цивілізаційний рівень освіти, її відповідність вимогам суспільства до знань, а з іншого, – гуманістичні цінності й принципи західної культури, надаючи перевагу свободі саморозвитку особистості, її самореалізації, визнаючи, що від будь-якої людини невідчужуваною є її гідність, яку мають поважати всі суспільні закони й інститути. Цьому значною мірою сприяло подолання роз'єднаності природничо-наукового та гуманітарного знання шляхом їх інтегрованого включення в систему загальної підготовки на бакалавраті у вищій школі США (general education / liberal education) протягом перших двох років

навчання всіх студентів, незалежно від того, який напрям спеціалізації вони оберуть для подальшої професійної підготовки.

Удосконалену модель загальної підготовки, що з'явилася в США на початку ХХІ століття, по праву називають “суто американською” на протипагу класичній англосаксонській моделі, з якої вона бере свої витокі. Її основу становлять гуманістично орієнтовані дисципліни – Liberal Arts, що охоплюють комунікативну підготовку, науково-природничі, суспільно-гуманітарні дисципліни, математику й мистецтво, передбачаючи: здобуття знань з основ наук, які мають першочергове значення в розвитку суспільства, науки і техніки; формування вмінь критично мислити, висловлювати самостійні судження та морально-етичних і соціальних якостей, важливих для становлення особистої концепції життя й адаптації до суспільних змін; ознайомлення з класичними творами літератури, мистецтва тощо, розуміння їхньої ролі та впливу на розвиток цивілізації. Саме така освіта спроможна одночасно розвивати в людини критичне і креативне мислення, вміння ефективного спілкування і соціальної взаємодії, безперервної самоосвіти і самовиховання, сприяючи формуванню адекватної вимогам сучасної епохи гуманітарної культури особистості.

Сьогодні значущим є факт побудови освітнього процесу на бакалавраті у 168 американських закладах вищої освіти на засадах концепції “Величких книг”, розробленої ще 1909 р. педагогами Гарварду як система гуманістично орієнтованої загальної підготовки студентів на основі читання та обговорення класичних творів, тематика яких охоплює майже весь період розвитку західної культури (У. Кейсмент, У. Рул). Зазнавши трансформаційних перетворень, ця концепція використовується в сучасній вищій школі США як: метод навчання; окремий навчальний курс-семінар першого року з однойменною назвою; загальна підготовка студентів бакалаврату (в дев'ятнадцяти університетах і коледжах, серед яких Бенедиктенський коледж, Університет Чикаго, Техаський університет в Остіні та інші); комплексна бакалаврська програма протягом чотирьох років навчання (існує в десяти закладах вищої освіти, зокрема в Коледжі Томаса Мора, Коледжі Шаймера, Коледжі Сент Джона та інших). Загальна підготовка американських студентів бакалаврату на основі критичного читання величких книг із залученням навчально-виховних ресурсів духовно-моральних надбань і кращих досягнень людської цивілізації покликана: ознайомити студентів із накопиченими людством соціокультурними знаннями; допомогти їм зрозуміти себе, визначити своє місце і роль у суспільстві, адекватно оцінити можливості для своєї самореалізації; навчити їх мислити, а також цивілізовано й ефективно спілкуватися з іншими людьми і навколишнім світом загалом, що забезпечує формування гуманітарної культури студентів.

Таким чином, американська загальна освіта на рівні бакалаврату ґрунтується не на поточному ринковому попиті, а на фундаментальних сферах науки, які з найменшою вірогідністю зазнають порушень унаслідок технологічних змін (Дж. Рота). Вона є не лише невіддільною частиною та характерним аспектом американської освітньої індустрії, а й національною інвестицією США у своє майбутнє (Ш. Розблатт), та якнайповніше сприяє формуванню гуманітарної культури студентів, що пояснює сфокусованість нашого дослідження саме на загальному складникові американської вищої освіти.

Довівши свою ефективність як базис формування гуманітарної культури студентів у США, загальний компонент бакалаврської підготовки студентів на основі Liberal Arts останніми роками стає дедалі поширенішим у Європі й інших частинах світу (С. Аронович, Л. Вейсей, Р. Вудз, С. Кац, У. Кронон, Д. Рассел та інші). Отже, в сучасних умовах набуває актуальності потреба у вивченні американського досвіду з метою перетворення вітчизняної вищої освіти на стратегічний ресурс розвитку українського суспільства відповідно до глобальних викликів ХХІ століття та локальних соціокультурних і політичних потреб.

Вагомим здобутком науки в дослідженні окресленої проблеми слід вважати праці, в яких схарактеризовано різні аспекти навчання і виховання у вищій школі США (Н. Авшенюк, С. Андріяш, С. Бурдіна, В. Громовий, С. Диба, В. Жуковський, О. Зарва, В. Коваленко, Т. Кошманова, М. Красовицький, О. Лещинський, О. Литвинова, О. Малярчук, Н. Пазюра, Н. Пацевко, С. Романова, А. Сбруєва, А. Солодка та інші).

Формування гуманітарної культури сучасного студентства є предметом вивчення *американських* (Л. Вейсей, Р. Вудз, С. Кац, У. Кронон, Д. Рассел та інші), *українських* (О. Галус, В. Зуєва, С. Каріков, О. Коломієць, Р. Олексієнко, Ф. Пашков, М. Рябокінь, В. Шубін) і *російських* дослідників (А. Арнольд, Г. Вижлец, Н. Еліасберг, О. Запісоцький, М. Каган, Н. Крилова, Л. Мардахаєв, І. Орешников, В. Осипов, Т. Полякова, О. Рибіна, М. Севастьянов, Н. Сікорська, В. Сластьонін, Н. Філатова, Є. Шиянов, Ю. Шор та інші).

І хоча теоретичний аналіз дає підстави констатувати, що на сьогодні маємо певну наукову базу проблеми формування гуманітарної культури особистості майбутнього фахівця у закладах вищої освіти, проте окреслене коло ідей і положень стосується гуманітарної культури з огляду на професійну підготовку. Теоретико-методичні засади формування гуманітарної культури американських студентів бакалаврату на гуманістичному підґрунті з урахуванням її морально-етичної та рефлексивно-креативної модальності, її виховний потенціал, спрямований на всі сфери життєдіяльності особистості, не були предметом спеціального наукового дослідження. Крім того, не висвітлено організаційно-педагогічних умов формування гуманітарної культури в освітньому процесі американської вищої школи. Поза увагою дослідників залишилися важливі питання розвитку загального компонента бакалаврської підготовки в сучасних закладах вищої освіти США та аналіз його теоретико-методичних засад як базису формування гуманітарної культури студентів.

Науковий аналіз досліджуваної проблеми дав можливість виявити низку *суперечностей* у вітчизняному освітньому середовищі щодо гуманістичного вектора розвитку вищої школи з її спрямованістю на формування гуманітарної культури студентів, зокрема між:

- суспільною значущістю формування гуманітарної культури особистості і нинішньою освітньою практикою в Україні, яка не повною мірою забезпечує цей процес;

- доцільністю врахування тенденцій розвитку загального компонента бакалаврської підготовки як базису формування гуманітарної культури студентів у США і недостатнім вивченням і критичним узагальненням відповідного досвіду у вітчизняній педагогічній науці;

– метаособистісною спрямованістю освітнього процесу на бакалавраті у США як якісно новим рівнем розвитку студентів й ігноруванням цього виховного аспекту в освітньому середовищі вищої школи України;

– специфікою американської педагогічної термінології і недооцінкою співвіднесеності її перекладу з національним смисловим контекстом при проведенні досліджень в українській освітній сфері.

Усунення зазначених суперечностей потребує теоретико-методологічного обґрунтування проблеми формування гуманітарної культури студентів у США та розроблення рекомендацій щодо адаптації конструктивних ідей американського досвіду в українських закладах вищої освіти.

Актуальність означеної проблеми, недостатній рівень її теоретичної і практичної розробленості, об'єктивна потреба і зростання соціального чинника виховання студентської молоді на гуманістичних засадах та необхідність розв'язання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дослідження *“Теорія і методика формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США”*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертаційної роботи затверджено вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 6 від 26 травня 2014 р.) та погоджено Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 6 від 17 червня 2014 р.). Дослідження виконувалося відповідно до тематичного плану науково-дослідницької роботи лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України і є складовою частиною тем “Формування мистецьких уподобань учнів основної і старшої школи” (державний номер реєстрації 0116U004063) та “Художньо-естетичні технології позакласної виховної роботи в основній школі” (державний номер реєстрації 0113U001208). Дисертаційне дослідження виконане в межах розроблення наукової теми “Дослідження ефективних шляхів навчання професійно орієнтованого спілкування та перекладу в аспекті євроінтеграції” (державний номер реєстрації 0115U002007) факультету лінгвістики Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”.

Об'єкт дослідження – процес навчання і виховання у закладах вищої освіти США.

Предмет дослідження – теоретичні і методичні засади формування гуманітарної культури студентів бакалаврату в закладах вищої освіти США.

Мета дослідження полягає в: науковому осмисленні теоретико-методичних засад формування гуманітарної культури студентів у системі загальної підготовки на бакалавраті у вищій школі США; окресленні можливостей творчого використання конструктивних ідей американського досвіду в освітньому середовищі України.

Відповідно до мети та концептуального бачення структури дослідження визначено такі **завдання**:

1. Обґрунтувати методологічні підходи до вивчення проблеми формування гуманітарної культури американських студентів.

2. Окреслити термінологічне поле дослідження; уточнити сутність і схарактеризувати структурні компоненти гуманітарної культури американських студентів, з'ясувати її функції.

3. Розкрити генезу становлення і розвитку американської моделі загальної підготовки на бакалавраті у вищій школі США як базису формування гуманітарної культури студентів.

4. З'ясувати організаційно-педагогічні умови формування гуманітарної культури студентів у процесі загальної підготовки на бакалавраті у вищій школі США.

5. Визначити виховний потенціал загального компонента бакалаврської підготовки у вищій школі США для формування гуманітарної культури студентів.

6. Здійснити порівняльно-педагогічний аналіз проблеми формування гуманітарної культури особистості в США й Україні.

7. Розробити рекомендації щодо використання конструктивних ідей американського досвіду формування гуманітарної культури студентів в освітньому середовищі України.

Концепція дослідження. Провідною ідеєю концепції є розуміння гуманітарної культури як інтегративної якості особистості, що виявляється в: осягненні ціннісно-сислового сенсу життя шляхом засвоєння комплексу знань у гуманітарній, природничій, суспільній сферах, математиці й мистецтві; присвоєнні загальнолюдських цінностей та способів пізнання і категоризації навколишнього світу; соціально відповідальній поведінці; здатності до міжособистісного і міжкультурного спілкування; гуманістично зорієнтованому креативно-діяльнісному ставленні особистості до світу загалом і себе зокрема, а також сприяє задоволенню потреб особистості в самопізнанні, самовихованні й самореалізації.

Важливим напрямом концепції є теоретико-методичне обґрунтування обов'язкової для всіх студентів бакалаврату у вищій школі США загальної підготовки (на противагу її елітарності до середини ХХ століття) – базису формування гуманітарної культури з опорою на гуманітарні, суспільно-соціальні і природничі дисципліни (Liberal Arts), яка покликана: ознайомити студентів із нагромадженими людством соціокультурними знаннями; допомогти їм зрозуміти себе, визначити своє місце і роль у суспільстві, адекватно оцінити свої можливості для самореалізації; навчити їх самостійно критично мислити, а також цивілізовано й ефективно спілкуватися з іншими людьми та навколишнім світом загалом.

Теоретико-методичними засадами формування гуманітарної культури студентів закладів вищої освіти США визначено: фундаментальні положення гуманістичної психології, чуттєво-мисленнєвої педагогіки, сократичної педагогіки, культурно відповідної педагогіки та етики турботи; зміст курикулумів загальної підготовки американських студентів бакалаврату; організаційно-педагогічні умови формування гуманітарної культури студентів у вищій школі США; змістово-методичні особливості громадянського й художньо-естетичного напрямів навчання і виховання в системі загальної підготовки в американській вищій школі, які визначальною мірою впливають на формування гуманітарної культури студентів.

Зосередження дослідницької уваги на осмисленні теоретико-методичних засад формування гуманітарної культури студентів закладів вищої освіти США

обумовлює доцільність побудови представленої дисертації як *теоретико-методологічного дослідження, що задає вектор практичного втілення конструктивних ідей американського досвіду щодо розв'язання аналізованої проблеми у вищій школі України.*

Інтегративний характер дослідження проблеми формування гуманітарної культури американських студентів зумовив його здійснення на основі інтеграції наукових підходів, що поєднує методологічний, теоретичний і практичний рівні.

Методологічний рівень відображає взаємодію і взаємозв'язок діалектичного, міждисциплінарного, соціокультурного, аксіологічного, системного, феноменологічного, парадигмального та інноваційного підходів до вивчення аналізованого педагогічного феномену. Ці підходи взаємодоповнюють один одного, забезпечуючи логіку і зміст дослідження.

Теоретичний рівень уможливорює: виявлення провідних теорій, концепцій, ідей, вихідних параметрів, що розкривають безпосередній зв'язок теоретичних положень дослідження з практикою формування гуманітарної культури американських студентів, дефініцій, покладених в основу розуміння досліджуваного педагогічного феномену; обґрунтування тенденцій і закономірностей розвитку загального компонента бакалаврської підготовки американських студентів як базису формування в них гуманітарної культури.

Практичний рівень передбачає аналіз, узагальнення і систематизацію науково-методичної системи формування гуманітарної культури студентів у вищій школі США з урахуванням усіх ресурсних можливостей освітнього процесу закладів вищої освіти в країні, що досліджується, та вироблення рекомендацій для оптимізації формування гуманітарної культури студентів в Україні.

В основу дослідження покладено такі *положення*:

1) гуманітарна культура студентів є інтегративною якістю особистості, що виявляється в осягненні ціннісно-сміслового сенсу життя та сформованість якої забезпечує потреби в самопізнанні, самовихованні й самореалізації;

2) сутність компонентного складу гуманітарної культури визначається інтегральною єдністю: а) цінностей, норм поведінки, знань про себе та навколишній світ, методів пізнання і категоризації навколишнього світу; б) діяльності з присвоєння цінностей, знань і набуття соціокультурного досвіду на основі діалогу, взаємної поваги та турботи;

3) загальна підготовка на бакалавраті у вищій школі США, зважаючи на здобутки гуманістичної психології, гуманістичної педагогіки, чуттєво-мисленнєвої педагогіки, сократичної педагогіки, культурно відповідної педагогіки та етики турботи, є органічною структурою цілісного злагодженого гуманістично орієнтованого навчально-виховного комплексу з підготовки майбутніх фахівців будь-якої сфери, слугуючи базисом формування в них гуманітарної культури;

4) реалізація сукупності організаційно-педагогічних умов забезпечує формування гуманітарної культури студентів закладів вищої освіти США.

Методологічну основу дослідження становлять: загальнофілософські закони діалектики та стратегія принципів пізнання явищ і процесів реального світу, взаємодії зовнішнього і внутрішнього, об'єктивного і суб'єктивного, теорії і практики; загальнонаукові принципи об'єктивності, системності, науковості, єдності

історичного і логічного, цілісності; конкретно-наукові принципи детермінізму і розвитку; концептуальні положення філософії, соціології, культурології, дискурсології, психології, педагогіки, економіки; теорії розвитку освітніх систем, що розглядаються на глобальному і національному рівнях; ідеї порівняльних досліджень на основі діахронічного і синхронічного вивчення педагогічних явищ; філософсько-педагогічні ідеї гуманістичної психології, гуманістичної педагогіки, етики турботи, сократичної педагогіки, культурно відповідної педагогіки і чуттєво-мисленневої педагогіки; комплексне застосування діалектичного, міждисциплінарного, соціокультурного, аксіологічного, системного, феноменологічного, парадигмального й інноваційного підходів до вивчення проблеми формування гуманітарної культури студентів у процесі загальної підготовки на бакалавраті у вищій школі США.

Використання сукупності фундаментальних ідей загальної та конкретної методології зумовило визначення та обґрунтування понятійного апарату дослідження, який, з одного боку, відтворює американську термінологію і визначає специфіку американського освітньо-інформаційного середовища та концептуальних засад формування гуманітарної культури студентів бакалаврату в США, а з іншого, – передбачає уточнення змісту відповідних понять з урахуванням вимог, усталених у вітчизняній педагогічній науці.

Теоретичною основою дослідження є наукові теорії і положення: філософії освіти (В. Андрущенко, Дж. Д'юї, І. Зязюн, В. Кремень, Л. Мамфорд, Н. Ничкало, М. Нуссбаум, Б. Рідінгз, Р. Рорті, М. Рот та інші); теорії культури (Р. Бенедікт, Дж. Брунер, Д. Мацумото, М. Мід, К. Клакгон, А. Кребер, У. Тейлер, К. Вісслер та інші); гуманістичної психології (Е. Адамс, А. Елліс, Л. Девідсон, Дж. Гансен, Г. Костюк, А. Маслоу, Р. Мей, Г. Олпорт, К. Роджерс та інші); гуманістичної педагогіки (К. Барнер, Г. Балл, М. Бахтін, А. Блум, Р. Валетт, Дж. Гарфам, М. Каган, С. Паттерсон, В. Сластьонін, С. Шапіро, К. Шнайдер та інші); гуманістичного виховання в сучасних умовах (І. Бех, Є. Бондаревська, С. Горбенко, Е. Сімпсон, О. Сухомлинська та інші); самореалізації і самоствердження особистості як активного суб'єкта пізнання, спілкування і діяльності (Р. Бернс, Л. Брильова, І. Вітін, А. Комбс, Дж. Корець, С. Сисоєва та інші); етики турботи (В. Гелд, К. Гілліган, Н. Ноддінгз); сократичної педагогіки (У. Айзекс, Н. Барбюс); культурно відповідної педагогіки (Е. Говард, Г. Ладсон-Біллінгз та інші); чуттєво-мисленневої педагогіки (Л. Рендон); виховного потенціалу гуманітарних дисциплін (К. Баркер, Дж. Беккер, П. Гастон, Д. Глаєр, К. Годвін, В. Гусєв, У. Коннер, Дж. Фрідман, М. Фуко, С. Фуллер); концепції мультикультуралізму (Г. Бейкер, Дж. Бенкс, К. Беннет, С. Нієто та інші); формування в студентів духовних цінностей (А. Астін, П. Лав, Д. Талбот та інші); студентоцентрованості освітнього процесу (М. Ваймер, Дж. Коллінз, Дж. Корнеліус-Уайт, К. Томлінсон та інші); інтегрування знань в освітньому процесі (Д. Кауфман, Дж. Клейн, Д. Мосс, Т. Озборн, М. Стокročі, Е. Х'юн та інші); теорії креативності (Ф. Баррон, Н. Вишнякова, Е. Торранс та інші); теорії множинного інтелекту (Г. Гарднер); теорії соціального інтелекту (Ф. Вернон, Р. Стернберг); загальної підготовки студентів (Р. Беланова, В. Веселова, Д. Вікс, Дж. Гарфем, Р. Гатчинс, А. Казаміас, К. Керр, О. Коломієць, В. Кудін, Е. Лузік, О. Малярчук, А. Де Ніколас, С. Романова, О. Романовська, А. Сбруєва, А. Фролов,

Дж. Швєб та інші); концепції таксономії цілей навчання (Л. Андерсон, Б. Блум, Д. Кразвол, Н. Сімпсон, Дж. Фройд); розвитку критичного мислення (Д. Галперн, Д. Клустер, М. Ліпман та інші); формування різних видів грамотностей (С. Анг, Е. Гірш, Ш. Кордз, Дж. О'Нейл, П. Фрейре та інші); теорії педагогічного дискурсу (Б. Бернштайн, С. Каріков, Л. Колток, Т. Мельник, С. Тічер та інші); громадянського виховання (Я. Бельмаз, О. Безпалько, К. Кей, Д. Кемпбелл, Р. Сігмон та інші); морально-етичного виховання (В. Жуковський, О. Зарва, Г. Кіршенбаум, Дж. Рєст та інші); естетичного виховання (Дж. Гаузмає, А. Гоузен, М. Грін, Е. Ейзнер, А. Ефланд, Е. Зіммєрман, Т. Манро, Н. Миропольська, О. Комаровська, Д. Окстобі, М. Парсонс, Р. Сміт та інші).

У науковому пошуку на різних етапах використано такі **методи дослідження**:

– *теоретичні*: аналіз і синтез – для визначення вихідних положень дисертації (об'єкт, предмет, мета, завдання); вивчення філософської, історичної, педагогічної, психологічної соціологічної, економічної літератури, нормативно-законодавчих та інструктивно-методичних документів України і США про вищу освіту, навчально-програмної документації із загальної підготовки студентів бакалаврату в США з елементами індукції і дедукції для характеристики стану розробленості проблеми дослідження і визначення шляхів формування гуманітарної культури студентів в умовах загальної підготовки на бакалавраті у вищій школі США; монографічний метод – для інтерпретації здобутих результатів у єдиній логічній перспективі; логіко-семантичний метод, що показав динаміку змістового наповнення поняття “гуманітарна культура особистості” в англійській і українській мовах; структурно-функціональний метод, який уможливив виокремлення структурних компонентів гуманітарної культури американських студентів та її функцій; конструктивно-генетичний метод – для виявлення генези становлення й розвитку американської моделі загальної підготовки на бакалавраті як базису формування гуманітарної культури студентів; історико-структурний метод, що забезпечив визначення основних етапів розвитку загального складника американської вищої освіти; системно-функціональний метод, що дав можливість виокремити і проаналізувати основні складники системи загальної підготовки в їхньому взаємозв'язку і взаємодії щодо формування гуманітарної культури студентів; узагальнення результатів дослідження для апробації й упровадження елементів американського досвіду формування гуманітарної культури студентів у педагогічну практику України; розроблення рекомендацій щодо використання конструктивних ідей досвіду США з метою подальшої модернізації української вищої освіти;

– *емпіричні*: метод контент-аналізу – з метою визначення принципів побудови курикулумів загальної підготовки студентів американських закладів вищої освіти; метод порівняння – задля виокремлення спільних і відмінних параметрів стану розробленості проблеми формування гуманітарної культури студентів у США й Україні; бесіди, опитування (анкетування, інтерв'ю), спостереження за навчальною діяльністю студентів, спрямовані на досягнення мети дисертаційного дослідження; вивчення продуктів діяльності, що дали можливість виявити особливості досліджуваного педагогічного феномену, з'ясувати специфіку організації процесу навчання і виховання у вищій школі США, орієнтовану на формування гуманітарної

культури студентів; обговорення дослідницьких проблем під час стажувань у зарубіжних країнах, зустрічей з експертами міжнародної освіти на конференціях, листування;

– *математичної статистики*: статистична обробка отриманих даних і графічне відображення результатів задля визначення обізнаності українських студентів щодо сутності поняття “гуманітарна культура особистості”.

Хронологічні межі дослідження. Вибір *нижньої межі* – перша половина XIX століття – зумовлений появою на території США перших коледжів, освітній процес у яких визначався уніфікованою гуманістично орієнтованою освітою на основі Liberal Arts. *Верхня хронологічна межа* сягає сучасності, оскільки з початком XXI століття в США активізувалися ідеї гуманістичної освіти в контексті утвердження загальної підготовки на бакалавраті як базису формування гуманітарної культури студентів.

Джерельну базу дослідження становлять: законодавчі акти, нормативно-правові та стратегічні документи урядових і недержавних громадських організацій США щодо імплементації загальної підготовки студентів бакалаврату у вищій школі США, документи Департаменту освіти США; доповіді національних комісій США про стан, тенденції і перспективи розвитку вищої освіти та її загального компонента бакалаврської підготовки студентів (Звіт Комісії з гуманітарних наук США “Гуманітарні науки в житті американців” (*The Humanities in American Life*, 1980); концепції Асоціації американських коледжів та університетів “Залучення до культурної спадщини світу: розроблення курикулумів загальної підготовки на основі гуманітарних дисциплін” (*Engaging Cultural Legacies: Shaping Core Curricula in the Humanities*, 1990), “Міцні основи загальної підготовки” (*Strong Foundations for General Education*, 1994), “Стан упровадження загальної підготовки: короткий зміст національного опитування” (*The Status of General Education in the year 2000: Summary of a National Survey*, 2001), “Єдине майбутнє: глобальна освіта та соціальна відповідальність” (*Shared future: Global Learning and Liberal Education*, 2001), “Великі очікування: нові перспективи навчання в коледжі” (*Greater Expectations: A New Vision for Learning as a Nation Goes to College*, 2002), “Гуманістично орієнтована освіта й американські орієнтири майбутнього” (*The LEAP Vision for Learning. Outcomes, Practices, Impact, and Employers' Views*, 2005); Закон США “Про оздоровлення американської економіки і реінвестування” (*American Recovery and Reinvestment Act*, 2009); Біла книга “Комплексне поєднання науково-природничих дисциплін, технологій, інженерії, гуманітарних наук і математики” (*STEAM – Not STEM Whitepaper*, 2010)); матеріали американських та інших зарубіжних періодичних видань, збірників наукових праць (“About Campus”, “Adult Learning”, “Action”, “Advances in Experimental Social Psychology”, “American Anthropologist”, “American Association of Higher Education Bulletin”, “American Journal of Education”, “American Psychologist”, “Annual Review of Psychology”, “Applied Linguistics”, “Arts & Learning Research Journal”, “Art Education”, “Arts Education Policy Review”, “Change”, “Child & Youth Services”, “Chronicle of Higher Education”, “College Composition & Communication”, “Comparative Education Review”, “College English”, “Communications of the ACM”, “Computers & Composition”, “Creative Education”,

“Curriculum Inquiry”, “Development & Learning in Organization”, “Educational Technology”, “Diversity & Democracy”, “eJOURNAL USA: Society & Values”, “Education”, “Educational & Psychological Measurement”, “Educational Horizons”, “Educational Leadership”, “Educational Researcher”, “European Journal of Education”, “European Journal of Personality”, “Educational Technology Research & Development”, “Futures”, “Harvard Educational Review”, “Higher Education”, “Higher Education Policy”, “Higher Education Research & Development”, “Human Communication Research”, “Informal Logic”, “Intelligence”, “International Higher Education”, “Journal of Adolescent & Adult Literacy”, “Journal of Aesthetic Education”, “Journal of College Student Development”, “Journal of Cultural Research in Art Education”, “Journal of College Student Retention”, “Journal of General Education”, “Journal of Higher Education”, “Journal of Humanistic Education & Development”, “Journal of Occupational Psychology”, “Journal of Personality & Social Psychology”, “Journal of Sociolinguistics”, “Journal of the History of the Behavioral Sciences”, “Learning Today”, “Liberal Education”, “Literacy & Numeracy Studies: An International Journal in the Education & Training of Adults”, “Michigan Journal of Community Service Learning”, “MIT Sloan Management Review”, “New Directions for Teaching & Learning”, “Pedagogy”, “NASPA Journal”, “New Literary History”, “Perspectives in Education”, “Phi Delta Kappa”, “Research in Higher Education Journal”, “Review of Research in Education”, “Revista Española de Educación Comparada”, “Roepers Review”, “Science Education & Civic Engagement”, “Studies in Art Education”, “Studies in Higher Education”, “Studies in Art Education: A Journal of Issues and Research”, “Teaching and Learning”, “Teaching Exceptional Children”, “Teaching and Teacher Education”, “The American Scholar”, “The ATLAS”, “The Humanistic Psychologist”, “The Humanities & the Curriculum”, “The Journal of Leadership Studies”, “The NEA Almanac of Higher Education”, “Theory Into Practice”, “Wake County Physician Magazine”); наукові праці (монографії, дисертації, статті) вітчизняних і зарубіжних учених з питань дослідження; матеріали науково-практичних конференцій, присвячених проблемам формування гуманітарної культури студентів; матеріали інтерв’ю та бесід автора дослідження з викладачами і студентами закладів вищої освіти США та Європи; інформаційні матеріали і брошури американських закладів вищої освіти; інформаційні ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що:

– *уперше* у вітчизняній педагогічній науці здійснено комплексне дослідження проблеми формування гуманітарної культури американських студентів у єдності цілей, змісту, організаційних форм і методичних засад її реалізації під час загальної підготовки студентів бакалаврату у вищій школі США, зокрема: *виокремлено і схарактеризовано* засадничі періоди становлення американської моделі загального компонента вищої освіти як базису формування гуманітарної культури студентів: 1) період уніфікованої гуманітарної освіти як прототипу загальної підготовки студентів (1636–1818 pp.); 2) період виокремлення напрямів спеціалізації з гуманітарних, природничих і технічних дисциплін та введення в науковий обіг поняття “загальна підготовка” (1819–1908 pp.); 3) період перегляду та розширення змісту загальної підготовки студентів (1909–1944 pp.); 4) період розроблення прототипу сучасної загальної підготовки студентів (1945–1966 pp.); 5) період

домінування професійної підготовки студентів над загальним складником вищої освіти (1967–1976 рр.); б) період запровадження і модернізації обов'язкової загальної підготовки студентів на бакалавраті у вищій школі (1977–дотепер); шляхом контент-аналізу курикулумів та аналізу освітнього регуляторного базису *визначено* принципи побудови курикулумів загальної підготовки студентів бакалаврату у закладах вищої освіти США; *розглянуто* основні виховні імперативи (громадянське й естетичне виховання) процесу формування гуманітарної культури американських студентів; *схарактеризовано* організаційно-педагогічні умови формування гуманітарної культури студентів та методи, форми і засоби їхньої реалізації під час загальної підготовки на бакалавраті у вищій школі США; *окреслено* стан упровадження американської моделі загального компонента вищої освіти в країнах Євросоюзу; *з'ясовано*, що україномовному поняттю “гуманітарна культура” відповідає англomовне “liberal humanistic culture”; *здійснено* порівняльно-педагогічний аналіз проблеми формування гуманітарної культури студентів у сучасній вищій школі США й України; *узагальнено* американський досвід формування гуманітарної культури студентів у форматі рекомендацій, який доцільно враховувати в українському освітньому середовищі; *введено* в науковий обіг основні положення чуттєво-мисленнєвої педагогіки (Sentipensante (Seeing/Thinking) Pedagogy), документи урядових і недержавних громадських організацій США щодо імплементації загальної підготовки студентів бакалаврату у вищій школі США та доповіді національних комісій США про стан, тенденції і перспективи розвитку вищої освіти та її загального складника бакалаврської підготовки студентів;

– *уточнено* зміст і сутність понять “культура”, “гуманістична культура”, “гуманітарна культура”, “духовна культура”, “духовність” та *укладено* глосарій базових понять дослідження проблеми гуманітарної культури студентів закладів вищої освіти США;

– *подальшого розвитку набули*: наукові уявлення про сутність понять, якими послуговуються американські фахівці у сфері вищої освіти загалом і формування гуманітарної культури зокрема – “гуманізм”, “загальна підготовка”, “курикулум”, “результати навчання й особистісного розвитку”, “цінності-цілі”, “цінності-способи поведінки”, “грамотність”, “мультиmodalна грамотність”, “культурна грамотність”, “міжкультурна грамотність”, “естетична грамотність”, “компетентність”, “комунікативна компетентність”, “ідіолект студента”, “критичне мислення”, “креативне мислення”, “морально-етичне судження”, “громадянське навчання і виховання”, “навчання суспільно корисного служіння”, “освітнє середовище”, “навчально-виховне співтовариство”, “естетичне судження”, “естетичне виховання”, “естетичний досвід”, “заклад вищої освіти”, “коледж”, “університет”; положення гуманістичної психології, гуманістичної педагогіки, сократичної педагогіки, культурно відповідної педагогіки, етики турботи, а також положення щодо організації і змісту загальної підготовки студентів у США, ідеї щодо сучасних стратегій реформування американської системи загальної підготовки студентів бакалаврату; зміст, форми і методи громадянського й естетичного виховання у вищій школі США.

Практичне значення отриманих результатів. На основі матеріалів

дослідження розроблено навчальну програму і робочу навчальну програму з курсу “Сучасні тенденції вищої освіти у світі” (36 навч. год) для здобувачів освітньо-наукового рівня “доктор філософії”. Здобуті результати можуть бути застосовані з метою вдосконалення громадянського й естетичного напрямів виховання, формування гуманітарної культури студентів, у процесі модернізації загального компонента бакалаврської підготовки в українській вищій школі з метою посилення якості й конкурентоспроможності вітчизняних закладів вищої освіти на світовому ринку освітніх послуг, а також під час розроблення міжнародних проектів. Інформаційний ресурс дисертації доцільно використовувати в дослідженнях із загальної педагогіки та історії педагогіки, порівняльної педагогіки, філософії освіти, соціології освіти; у навчальних курсах з педагогіки вищої школи, лінгводидактики, різних напрямів виховання, освітньої політики, законодавчого забезпечення вищої освіти. Прогностичний потенціал дослідження уможливорює розроблення концепцій інтегрування вищої школи України до світового освітнього середовища на засадах запропонованих рекомендацій щодо впровадження конструктивних ідей американського досвіду на державному, інституційному й індивідуальному рівнях.

Результати наукового пошуку **впроваджено** в освітній процес Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 1476/01 від 08.06.2015 р.), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 07-10/794 від 28.04.2016 р.), Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 55-50/645 від 15.06.2016 р.), Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського” (довідка № 135ФЛ/3000 від 30.06.2016 р.), Коледжу геологорозвідувальних технологій Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 062-27/357 від 30.02.2017 р.), Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (довідка № 01-12/26/649 від 28.04.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Репрезентовані в дисертації наукові результати отримано автором самостійно. У наукових працях, які подано в списку публікацій за темою дослідження, опублікованих у співавторстві, автору належать ключові ідеї щодо теоретичного аналізу різних аспектів проблеми формування гуманітарної культури американських студентів. Зокрема, у монографіях “Сучасні підходи до професійного становлення молоді: вітчизняний та зарубіжний досвід” (за загальною редакцією В. Лук’яненко, І. Литовченко, Ю. Лавриш, С. Федоренко, О. Демиденко, Г. Корсун) і “Культурний інтелект” (за загальною редакцією А. Солодкої) особистий внесок здобувача полягає у висвітленні підходів українських і російських учених до визначення поняття “гуманітарна культура”, обґрунтуванні змістових і структурних особливостей загальної підготовки на бакалавраті у вищій школі США як детермінанти формування гуманітарної культури студентів, виявленні специфіки мультимодальної грамотності у складі гуманітарної культури студентів. В опублікованій у співавторстві з Н. Миропольською статті “Формування комунікативної компетентності студентів бакалаврату вищої школи США” здобувачем розкрито особливості формування комунікативної компетентності студентів у процесі загальної підготовки в американських закладах вищої освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні методологічні, теоретичні результати і концептуальні положення дослідження обговорювалися на

конференціях, семінарах, форумах різного рівня, зокрема: *міжнародних конференціях* – “Дни науки – 2012”, (Прага, Чехія, 2012), “Перспективы развития науки в современном мире”, (Краків, Польща, 2012), “Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми” (Вінниця, 2012), “Основные парадигмы педагогики та психологии в XXI столітті” (Одеса, 2012), “Динамика в современной науке” (Софія, Болгарія, 2012), “Образовательные технологии – 2012” (Каварна, Болгарія, 2012), “Науково-методичні засади управління якістю освіти у вищих навчальних закладах” (Київ, 2013), “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору” (Київ, 2013), “Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології” (Ялта, 2013), “Ключові аспекти наукової діяльності – 2014” (Перемишль, Польща, 2014), “Деятельностная теория учения: современное состояние и перспективы” (Москва, Росія, 2014), “Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін” (Суми, 2014), “Основные напрями підготовки сучасного вчителя: глобалізація, стандартизація, інтеграція” (Умань, 2014), “Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми” (Вінниця, 2014), “Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу” (Київ, 2014), “Education & Science and their Role in Social and Industrial Progress of Society” (Київ, 2014), “Челпанівські психолого-педагогічні читання – 2014” (Київ, 2014), “Вища освіта у контексті інтеграції до європейського освітнього простору” (Київ, 2014), “Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство” (Львів, 2015), “International Journal of Arts & Sciences Conference” (Рим, Італія, 2015), “Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу” (Київ, 2015), “Вища освіта у контексті інтеграції до європейського освітнього простору” (Київ, 2015), “Topics in Applied Linguistics: Success & Failure in Foreign Language Learning” (Ополе, Польща, 2015), “Економіка, наука, освіта: інтеграція та синергія” (Братислава–Відень–Будапешт, 2016), “Особистість, суспільство, політика” (Люблін, Польща, 2016), “Загальні аспекти інноваційного розвитку освітньої галузі в контексті міжнародного співробітництва України” (Миколаїв, 2016), “International Journal of Arts & Sciences Conference” (Лас Вегас, США, 2016), “Університет і лідерство” (Київ, 2016), “Болонський процес: врядування у системі вищої освіти в контексті забезпечення якості” (Київ, 2017); *всеукраїнських науково-практичних конференціях* – “Процес виховання у координатах духовного розвитку особистості” (Київ, 2013), “Вища освіта: проблеми і шляхи забезпечення якості” (Київ, 2013), “Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал” (Київ, 2014), “Особистісний розвиток дітей та молоді в інноваційно орієнтованому освітньому середовищі” (Київ, 2015), “Фундаменталізація змісту загальноосвітньої та професійної підготовки: проблеми і перспективи” (Кривий Ріг, 2015), “Емпіричні дослідження для реформування освіти в Україні” (Київ, 2017), “Особистість у виховному просторі зростання: від дитинства до юності” (Київ, 2017), “Нові концепції викладання у світлі інноваційних досягнень європейської дидактики” (Київ, 2017); *всеукраїнських науково-практичних і методологічних семінарах*: “Педагогічна компаративістика – 2015: трансформації в освіті зарубіжжя та український контекст” (Київ, 2015), “Інтеграція освіти і науки –

необхідна умова інноваційного розвитку країни” (Київ, 2015), “Педагогічна компаративістика – 2016: освітні реформи та інновації у глобалізованому світі” (Київ, 2016); *всеукраїнському педагогічному конгресі* “Реформування освітньої системи в Україні в контексті європейської інтеграції” (Львів, 2014); *міжнародному дискусійному форумі* “Мова, освіта, культура: античні цінності – сучасне застосування” (Умань, 2016); *звітних конференціях* Інституту проблем виховання НАПН України (Київ, 2014–2017).

Результати дослідження обговорено на засіданнях лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України (2014–2017).

Окремі аспекти дослідження обговорювались із викладачами Американського університету (Рим, Італія) та учасниками стажування у галузі новітніх технологій навчання (жовтень 2015, Рим, Італія); викладачами та студентами Університету штату Невада, де автор дослідження проходила стажування (березень–квітень 2016); викладачами Віденського університету й учасниками стажування у сфері інноваційних методів та підходів у сучасній освіті, організованого Академічним товариством Міхаля Балудянського (січень 2016, Відень, Австрія, Братислава, Словацька Республіка); учасниками стажування за темою “Методи підготовки та організація навчального процесу в Пан-Європейському університеті” (12–17 грудня 2016, Братислава, Словацька Республіка); де було з’ясовано і підкреслено потребу сучасного суспільства в духовно розвинених професіоналах із вихованими почуттями обов’язку та відповідальності, високої моральності.

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження висвітлено в 60 публікаціях, з яких 58 одноосібні, а саме: 3 монографії (з них 1 одноосібна); 29 статей у наукових фахових виданнях України (з них 4 входять до міжнародних наукометричних баз даних); 9 статей у наукових виданнях інших держав, які включено до міжнародних наукометричних баз; 19 – у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Положення і результати **кандидатської дисертації** “Виховання естетичної культури у старшокласників середніх спеціалізованих шкіл мистецтв Великої Британії” (13.00.07 – теорія і методика виховання, Інститут проблем виховання НАПН України, 2011 р.) у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п’яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (833 джерел, у тому числі 567 – іноземною мовою), 12 додатків на 82 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 551 сторінка. Основний зміст викладено на 369 сторінках (15,4 др. арк.). Дисертацію проілюстровано 7 таблицями, 9 рисунками (з них 4 таблиці і 2 рисунки на повну сторінку).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, визначено об’єкт, предмет, мету і завдання дослідження, розкрито концепцію, теоретико-методологічні засади, методи дослідження, окреслено наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, дані про впровадження та апробацію результатів дослідження,

особистий внесок здобувача у працях, опублікованих у співавторстві, публікації, структуру й обсяг дисертації.

Перший розділ – “Теоретико-методологічні засади дослідження гуманітарної культури американських студентів” – присвячено: розгляду методологічних підходів до розв’язання досліджуваної проблеми; теоретичному аналізу сутності і структури гуманітарної культури американських студентів; висвітленню специфіки американського освітнього терміна “заклад вищої освіти”; аналізу типової структури курикулуму загальної підготовки студентів бакалаврату в американській вищій школі.

Обґрунтовано методологічний базис дослідження гуманітарної культури американських студентів, який охоплює взаємопов’язану сукупність підходів на загальнонауковому (діалектичний, міждисциплінарний, соціокультурний, аксіологічний, системний, парадигмальний підходи), конкретно науковому (феноменологічний підхід) і технологічному (інноваційний підхід) рівнях, що дало змогу виявити сутнісні характеристики аналізованого педагогічного феномену та організаційно-педагогічні умови і принципи формування гуманітарної культури студентів у процесі загальної підготовки на бакалавраті у вищій школі США з урахуванням соціокультурних змін минулого і сьогодення.

Шляхом логіко-семантичного аналізу з’ясовано, що україномовному поняттю *гуманітарна культура* відповідає складне поняття англійською *liberal humanistic culture* (С. Ароновіц, У. Вілсон, Р. Вудз, А. Казаміас). У цьому англійськомовному понятті перше слово – *liberal* – уживається на позначення того, як людина використовує здобуті знання для власного всебічного розвитку, для самовдосконалення, а також у процесі вирішення різноманітних життєвих завдань; друге слово – *humanistic* – характеризує людину, що у своїй життєдіяльності керується принципами гуманізму й покладається на розум і логіку. Таким чином, гуманітарна культура постає як інтегративна якість особистості, що визначає її гуманістично зорієнтоване креативно-діяльнісне ставлення до світу (Дж. Д’юї) та забезпечує її самопізнання, самовдосконалення і самореалізацію (У. Кронон).

Проведений теоретичний пошук сутності поняття “гуманітарна культура особистості” з позицій американських дослідників (С. Ароновіц, У. Вілсон, Р. Вудз, У. Кронон) засвідчив його зв’язок із гуманістичною і духовною культурами. Зазначено, що гуманізм як світогляд висуває до людини вимоги особистісного, морально-етичного, громадянського, естетичного, інтелектуального характеру. Тому гуманістична культура слугує підґрунтям для розвитку всіх інших видів культури особистості, зокрема й гуманітарної, заохочуючи особистість до гуманної взаємодії з іншими людьми і світом загалом на засадах загальнолюдської моралі, породжуючи потяг до духовності (А. Казаміас). Остання як основа духовної культури охоплює: активні пошуки відповідей на так звані вічні питання (*духовні пошуки*); глобальний погляд на життя, що виходить за межі етноцентризму й егоцентризму (*глобальний світогляд*), почуття турботи і співчуття до інших і навколишнього світу в цілому (*етика турботи*) у поєднанні зі способом життя, який передбачає суспільно корисне служіння (*залучення до суспільно значущої діяльності*); здатність підтримувати відчуття спокою і зосередженості, особливо у стресових ситуаціях

(*незворушність*) (Дж. Ліндольм, М. Міллора, Л. Шварц). Отже, духовна культура як морально-етичний регулятор усіх сфер життєдіяльності особистості, услід за гуманістичною, забезпечує підґрунтя для розвитку гуманітарної культури особистості (А. Астін, П. Лав, Д. Талбот).

Виокремлено і схарактеризовано когнітивно-праксеологічний, аксіологічно-конативний і рефлексивно-креативний компоненти гуманітарної культури американських студентів.

Установлено, що *когнітивно-праксеологічний компонент* гуманітарної культури американських студентів складають: комплекс знань у гуманітарній, природничій, суспільно-соціальной, мистецькій сферах (А. Де Ніколас); мультимодальна грамотність як інтегративна сукупність інформаційної, медійної, візуальної та мультикультурної грамотностей, що спонукає самовідповідальність особистості в здобутті й застосуванні знань у гнучкий, конструктивний та морально-етичний спосіб (Ш. Кордз); комунікативна компетентність, що передбачає сукупність засвоєних соціокультурних знань і способів пізнання навколишнього світу, здатність розуміти різні способи категоризації світу та гнучко використовувати інформацію на основі раціональних інтелектуальних і комунікативних стратегій, за допомогою яких студенти набувають спроможності вибудовувати власну систему взаємодії з іншими людьми в соціумі, втілюючи цінності в усіх сферах своєї життєдіяльності (Д. Гаймс, К. Данзігер, Дж. Уїманн).

Підструктурними елементами *аксіологічно-конативного компонента* є цінності-цілі і цінності-способи поведінки, які слугують ядром гуманітарної культури особистості, забезпечуючи її внутрішню організовану, осмислену життєдіяльність (В. Білзкі, Т. Парсонс, М. Рокич, Ш. Шварц). Аксіологічно-конативний компонент відповідає за організацію життєдіяльності особистості відповідно до нормативних вимог соціуму, до системи цінностей на основі дії внутрішніх стимулів.

Рефлексивно-креативний компонент гуманітарної культури студентів, представлений взаємозв'язком критичного і креативного мислення, передбачає розвиток здібностей до критичної самооцінки власної гуманістично спрямованої життєдіяльності, її осмислення, саморегуляції, що сприяє розвитку в студентів здатності до пошуку ефективних рішень різноманітних проблем, до креативного перетворення всіх сфер своєї життєдіяльності шляхом рефлексивного реконструювання здобутих знань на основі прогнозування дій та їхніх результатів (Д. Галперн, Р. Гарріс, Р. Пол, Е. Торранс).

Взаємозв'язок і взаємозумовленість зазначених змістових складників досліджуваного педагогічного феномену забезпечує його системність і цілісність та дає можливість розкрити його функціональну характеристику, яку відображено в таких функціях: *гносеологічній* (полягає в розширенні меж пізнання, необхідності пошуку нової інформації та генеруванні інтегративного знання); *гуманістично-аксіологічній* (детермінується гуманістичною спрямованістю освітнього процесу та ціннісно-смысловими настановами особистості); *комунікативній* (сприяє розвитку і збереженню культури людства, переданні її надбань від одного покоління до іншого та ствердженню загальнокультурних цінностей); *акмеологічній* (полягає в набутті

соціокультурного досвіду вирішення задач під час навчально-пізнавальної та соціально значущої діяльності як основи самовдосконалення особистості, вмінні управляти власним самовихованням та здатності до самореалізації).

Проведений теоретичний пошук сутності поняття “гуманітарна культура” з позицій американських дослідників та осмислення його компонентного складу дали можливість уточнити його визначення. *Гуманітарна культура студента* – це інтегративна якість особистості, що виявляється в: осягненні ціннісно-сміслового сенсу життя шляхом засвоєння комплексу знань у гуманітарній, природничій, суспільній сферах, математиці й мистецтві; присвоєнні загальнолюдських цінностей та способів пізнання і категоризації навколишнього світу; соціально відповідальній поведінці; здатності до міжособистісного і міжкультурного спілкування; гуманістично зорієнтованому креативно-діяльнісному ставленні особистості до світу загалом і себе зокрема, а також сприяє задоволенню потреб особистості в самопізнанні, самовихованні й самореалізації.

З’ясовано, що з огляду на американську традицію, будь-який освітній заклад, котрий здійснює подальше навчання і виховання після закінчення середньої школи, так званий післясередній освітній заклад, може з рівною мірою ймовірності називатися “коледжем”, “університетом” або “інститутом”.

Університет у США – це потужний навчально-науковий і виховний комплекс, до складу якого входить декілька коледжів (у цьому разі коледжі є аналогом факультетів у вітчизняній вищій школі), спеціалізованих шкіл (медичні, бізнес-школи тощо), відділення бакалаврату, магістерського та докторського навчання, а також лабораторії та науково-експериментальні центри.

Поняття “коледж” у системі американської вищої освіти вживається на позначення як самостійного закладу вищої освіти (з дворічним або чотирирічним терміном навчання), так і аналога факультету університету, що готує спеціалістів будь-якої галузі знань і має певну автономію.

Відмінність між університетом і коледжем у США виявляється в їхньому цільовому призначенні (Е. Делбанко). Основною метою коледжу, особливо протягом перших двох років навчання під час загальної підготовки, є виховання загальнолюдських цінностей та інтелектуальний розвиток студентів, що передбачає передачу їм накопичених людством знань у такий спосіб, щоб вони змогли ефективно застосовувати ці знання на практиці. Своєю чергою, діяльність університету більшою мірою спрямовано на виконання різних видів наукової діяльності викладачів у співпраці зі студентами у процесі магістерської чи докторської підготовки.

Виявлено, що загальний складник американської вищої школи, зберігаючи у своїй основі навчання дисциплін *Liberal Arts*, є органічною структурою цілісного, злагодженого гуманістично орієнтованого навчально-виховного комплексу з підготовки майбутніх фахівців будь-якої сфери, слугуючи базисом формування в них гуманітарної культури. Курикулум загальної підготовки більшості бакалаврських програм навчання в США складається з: “*комунікативного компонента*” (*composition and rhetoric, writing studies, or composition courses*) – навчальних курсів з академічного письма (перший і другий роки навчання) та

спеціально розроблених для студентів першого року навчання курсів-семінарів різної соціокультурної тематики, побудованих на дискусії; *“розширеного компонента” (the breadth component)* – дисциплін гуманітарного, природничого, суспільно-соціального циклів та дисциплін мистецького спрямування і математики, що, по суті, охоплює сім форм пізнання світу, вибудованих людством у процесі історичного розвитку цивілізації: 1) математику; 2) природничі науки; 3) досвід міжособистісного спілкування, який, зокрема, відображено в історії (гуманітарні та суспільно-соціальні науки); 4) морально-етичні судження; 5) естетичний досвід; 6) релігію; 7) філософію (Д. Мулкагі).

У другому розділі – *“Загальна підготовка у вищій школі США як базис формування гуманітарної культури студентів”* – виокремлено й схарактеризовано фундаментальні періоди становлення американської моделі загальної підготовки студентів; розкрито роль гуманітарних дисциплін загального компонента вищої освіти США у формуванні гуманітарної культури студентів; здійснено теоретичний аналіз психолого-педагогічних засад загальної підготовки як підґрунтя формування гуманітарної культури.

На основі теоретичного аналізу праць американських дослідників щодо історіографічного аспекту трансформації провідних ідей у генезі становлення загальної підготовки у вищій школі США як базису формування гуманітарної культури студентів вироблено авторську періодизацію фундаментальних напрямів становлення і розвитку цього компонента вищої освіти:

1) *період уніфікованої гуманітарної освіти як прототипу сучасної загальної підготовки студентів (1636–1818 рр.)*, що визначається створенням перших коледжів з урахуванням європейської освітньої спадщини з її загальнокультурними цінностями на основі вивчення класичних гуманітарних дисциплін, які трансформували американську вищу освіту в такий спосіб, що започаткували її особливу філософію на засадах Liberal Arts;

2) *період виокремлення напрямів спеціалізації з гуманітарних, природничих і технічних дисциплін та введення в науковий обіг поняття “загальна підготовка” (1819–1908 рр.)*, що характеризується встановленням децентралізації в американській вищій школі, відокремленням церкви від освітніх закладів, введенням спеціалізації з гуманітарних, природничих і технічних дисциплін та зверненням до морально-етичного виховання як пріоритетної мети вищої школи, започаткуванням вибіркового курсів;

3) *період перегляду та розширення змістового наповнення загальної підготовки студентів (1909–1944 рр.)*, що ознаменувався експериментальним упровадженням основ загальної підготовки студентів у вищій школі США, до якої почали відносити природничі, суспільно-соціальні й гуманітарні дисципліни, введенням міждисциплінарних курсів громадянознавчого спрямування й апелюванням до формування гуманітарної культури студентів як формотворчого компонента їхнього успішного суспільного життя;

4) *період розроблення прототипу сучасної загальної підготовки студентів (1945–1966 рр.)*, що позначений поширенням ідей, які стали засадничими у становленні загального складника бакалаврської підготовки студентів сучасної вищої школи США (колективна доповідь освітян Гарварда 1945 р. “Загальна

підготовка студентів у вільному суспільстві”, відома як “Червона книга”; Резолюція Комісії Трумена з вищої освіти 1947 р. щодо забезпечення всіх студентів загальною підготовкою, яка передує фаховій; лекція К. Керра на щорічних читаннях пам’яті Е. Годкіна в Гарвардському університеті 1963 р. щодо необхідності запровадження загальної підготовки для всіх студентів бакалаврату з метою їхнього залучення на гуманістичних засадах до осмислення дійсності в усіх її проявах; визначення Д. Беллом у 1966 р. основних цілей загальної підготовки американських студентів);

5) *період домінування професійної підготовки студентів над загальним складником (1967–1976 рр.)*, який відзначений переважанням професіоналізації у вищій школі США, що полягало у збільшенні годин на вивчення професійно орієнтованих курсів на противагу навчальним курсам загальної підготовки;

6) *період запровадження і модернізації обов’язкової загальної підготовки студентів на бакалавраті у вищій школі (1977–дотепер)*, який характеризується загальнонаціональним відновленням цього компонента бакалаврської підготовки американських студентів усіх спеціальностей, забезпечуючи підвалини для формування в них гуманітарної культури, та активними пошуками американськими педагогами шляхів удосконалення цього компонента вищої школи, що знайшло відображення в численних освітніх ініціативах, проектах і директивних документах (зокрема, концепції Асоціації американських коледжів та університетів “Залучення до культурної спадщини світу: розроблення курикулумів загальної підготовки на основі гуманітарних дисциплін” (*Engaging Cultural Legacies: Shaping Core Curricula in the Humanities*, 1990), “Міцні основи загальної підготовки” (*Strong Foundations for General Education*, 1994).

З’ясовано, що в системі загальної підготовки американських студентів гуманітарні дисципліни, створюючи мовну реальність людського буття в мережі відносин між усіма учасниками освітнього процесу як суб’єктами культури, забезпечують загальноосвітній рівень знань та накопичення досвіду цілісного сприйняття і розуміння світу, досвіду самосвідомості, співвідношення цінностей і смислів життя, досвіду (само)пізнання. У цих дисциплінах закладено важливий виховний потенціал, який визначає основні соціальні взаємини: культуру спілкування, культуру поведінки, духовну культуру та ін., що загалом сприяє формуванню гуманітарної культури студентів. Це досягається за допомогою мовленнєвих засобів – роздумів, оцінок, узагальнень тощо на заняттях із гуманітарних дисциплін під час залучення студентів до культурних цінностей суспільства, а також рефлексії ідеалів і норм громадянської моралі, закладаючи морально-духовні підвалини людських взаємовідносин та загалом сприяючи формуванню гуманітарної культури студентів (Дж. Гарфам, Д. Едельштейн). Американські викладачі гуманітарних дисциплін вважають найкращим педагогічним прийомом піддання сумніву будь-яких знань, визнаючи при цьому, що історичні, антропологічні, філософські, літературні, політично-економічні знання, що за своєю суттю схильні до змін, здобуваються шляхом спостережень, дискусій, естетичного сприйняття тощо: наприклад, текст “Гамлета” або “Декларації незалежності” залишається незмінним протягом століть, а спрямованість процесу осмислення цих творів може змінюватися відповідно до соціокультурного контексту людського буття (Д. Едельштейн).

Загальний складник американської вищої освіти, зважаючи на здобутки *психоаналітичної практики* (А. Елліс, Р. Мей), *гуманістичної психології* (Дж. Гансен, К. Роджерс, Е. Сімпсон, Є. Стевік), *гуманістичної педагогіки* (Р. Валет, А. Комбс, Г. Московіц, С. Патерсон), *сократичної педагогіки* (У. Айзекс, Н. Барбюс, С. Тоулмін), *етики турботи* (В. Гелд, К. Гілліган, Н. Ноддінгз), *культурно відповідної педагогіки* (Г. Ладсон-Біллінгз) і *чуттєво-мисленнєвої педагогіки* (Л. Рендон), з опертям на гуманітарні дисципліни покликаний ознайомити студентів із накопиченими людством соціокультурними знаннями; допомогти їм зрозуміти себе, визначити своє місце і роль у суспільстві, адекватно оцінити можливості для своєї самореалізації; навчити їх мислити, а також цивілізовано й ефективно спілкуватися з іншими людьми і навколишнім світом загалом.

У третьому розділі – **“Організаційно-методичне забезпечення процесу формування гуманітарної культури студентів бакалаврату у вищій школі США”** – розглянуто основні принципи змістового наповнення курикулумів загальної підготовки закладів вищої освіти США; висвітлено організаційно-педагогічні умови формування гуманітарної культури американських студентів бакалаврату та методи, форми і засоби їхньої практичної реалізації.

У дослідженні критеріями відбору американських закладів вищої освіти слугували: 1) *географічне розташування* – територіальне охоплення центральної, східної, західної, північної та південної частин США; 2) *галузі знань* – технічна і гуманітарна, а також багатогалузева спрямованість закладу вищої освіти; 3) *джерело фінансування* – приналежність до приватного і державного секторів фінансування.

Шляхом контент-аналізу курикулумів загальної підготовки у шістнадцяти відібраних закладах вищої освіти США (Вірджинському політехнічному університеті – університеті штату Вірджинія, Каліфорнійському політехнічному університеті, Іллінойському університеті, Університеті штату Пенсильванія, Університеті штату Невада, Техаському університеті в Остіні, Гарвардському університеті, Єльському університеті, Принстонському університеті, Пенсильванському університеті, Університеті Фурмана, Американському університеті, Південно-західному університеті, Університеті Брауна, Коледжі Барнарда, Коледжі Сент Джона) виокремлено характерні для всіх названих інституцій *принципи побудови курикулумів* означеного складника вищої освіти: *системності* (передбачає виявлення складників загальної підготовки та необхідність наукового визначення завдань цієї системи, що забезпечують її цілісність і спрямованість на формування гуманітарної культури студентів), *результативності* (ґрунтується на визначенні конкретних результатів навчання й особистісного розвитку студентів), *плюралізму* (орієнтований на врахування у змісті загальної підготовки постійних соціокультурних змін у різних сферах знання).

На основі аналізу нормативних документів у сфері загальної підготовки студентів у вищій школі США, осмислення й узагальнення науково-педагогічних здобутків американських освітян окреслено чотири *організаційно-педагогічні умови*, які забезпечують формування гуманітарної культури студентів:

1) *утвердження студентоцентрованості освітнього процесу*, що надає студентам можливість самостійно сформулювати власну програму навчання, мотивує

їх до відповідальності за власні навчальні досягнення та до рефлексії набутих знань і досвіду; сприяє залученню студентів до активної навчально-пізнавальної діяльності, співпраці з усіма учасниками освітнього процесу; забезпечує розвиток автономності, самооцінки і самоповаги. Зокрема, поширений в американській вищій школі метод портфоліо дає змогу кожному студенту побачити власні результати навчання, інтегровані в кінцевий продукт. Портфоліо сприяє формуванню в студентів навичок рефлексії навчально-пізнавальної діяльності, самоорганізації, самоконтролю, самооцінки, а також надає можливість студентам вибудовувати траєкторію саморозвитку і самовиховання;

2) *інтегрування знань на засадах трансдисциплінарності* в інформаційно-контентному, операційно-діяльнісному і ціннісно-смысловому аспектах, що забезпечує формування в студентів здатності застосовувати здобуті знання і навички в різних контекстах своєї життєдіяльності, адекватно оцінюючи власні здібності та перспективи. Прикладами цього слугують: інтегративний колективний проект “Автотранспорт у Лос-Анджелесі”, розроблений педагогічним колективом Університету Вудбері та виконаний студентами під керівництвом чотирьох викладачів (математики, психології, фізики й архітектури) і двох інженерів транспортної галузі, а також поширена сьогодні в США практика створення навчально-виховних співтовариств із 15–30 студентів, які активно взаємодіють під керівництвом двох-трьох викладачів задля досягнення певних академічних цілей під час аудиторних занять і поза межами кампусу, з метою виконання суспільно значущої діяльності у тому числі. Так, у Коледжі Вагнера студенти першого року навчання, утворюючи навчально-виховне співтовариство, вивчають *три навчальні курси*: об’єднані спільною темою *два курси* з різних навчальних площин (тема змінюється щороку на пропозицію викладачів, які спільно готують інтегрований робочий навчальний план для своїх двох курсів, що передбачає кооперативно-інтерактивне навчання в аудиторії, суспільно корисне навчання, виїзні заходи тощо) та *один курс* критичного письма, у межах якого теорія поєднується з практикою. Наприклад, тема “Розум, технології і людина” передбачає вивчення курсів “Етика в медицині” та “Анатомія і фізіологія”; у процесі розроблення теми “Стосунки любові–ненависті між людьми, мікробами і ліками” студенти відвідують курси “Загальна хімія” і “Мікробіологія”; тема “Правовий шлях” передбачає опанування навчальних курсів “Історія цивільного права” та “Бізнес і суспільство”);

3) *актуалізація дискурсивного потенціалу комунікативної підготовки студентів*, що спрямовує освітній процес на продукування і підтримку загальнолюдських цінностей, соціокультурних зразків, поведінкових моделей, а також задоволення усвідомленої потреби в здійсненні комунікації між наявними, накопиченими знаннями та новопородженими соціокультурними уявленнями в комунікативному середовищі загального компонента вищої освіти США. Наприклад, згідно з вимогами курикулуму загальної підготовки в Іллінойському університеті студенти мають засвоїти по одному курсу на вибір із двох навчальних площин, які охоплюють теорію і практику комунікації (усної та письмової) та спрямовані на розвиток у студентів критичного мислення, а також мовленнєвого етикету в різних сферах життєдіяльності. Першу з названих площин, “Усна та письмова комунікація”, представлено курсами “Логічне вираження думок у

письмовій та усній формах”, “Принципи академічного письма” та інші. У другій площині “Галузева комунікація” студентам пропонуються на вибір такі курси для вивчення: “Комунікація і лідерство”, “Принципи комунікації у сфері науки і техніки”, “Державна політика і комунікація”, “Письмова комунікація й екологія”, “Вступ до художньої прози”, “Основи написання газетної або журнальної статті” та інші;

4) *запровадження курсів-семінарів першого року*, які забезпечують адаптацію студентів до академічного середовища закладу вищої освіти та створюють сприятливі умови для самопізнання, самовдосконалення студентів шляхом обговорення різноманітних соціокультурних тем. Наприклад, в Університеті Фурмана студентам першого року навчання пропонують для вивчення такі курси-семінари: “Людство, фізика і всесвіт”, “Майбутнє енергоносіїв у США”, “Математика: історія і сутність”, “Роль жінки в суспільстві: між кар’єрою і сім’єю”, “Норми поведінки”, “Витоки глобальної бідності”, “Наркотики, секс та хибний шлях життя”, “Університет Фурмана у світі”, “Теорія гри”, “У пошуках щастя у США” та інші. У Коледжі Барда викладається курс першого року “Мова і мислення”, основою якого є критичне читання текстів і письмо як дослідницька діяльність, спрямовані на розвиток критичного мислення, комунікативних навичок і в цілому – гуманітарної культури студентів. Інтерактивний характер занять з цього курсу, де в межах “вічних питань” обговорюються такі теми, як “Що означає бути людиною: 54 мисленнєвих експерименти”, “Монументи і монументальність: пам’ять, культура і самобутність”, “Що має відбутися, щоб світ став несхожим на себе”, створює сприятливу атмосферу для вільного самовираження студентів та можливості активної співпраці один з одним і з викладачем.

З’ясовано, що провідними у практичній реалізації окреслених організаційно-педагогічних умов у вищій школі США виступають *кооперативно-інтерактивні методи*, зорієнтовані на пізнавальні інтереси та потреби студентів як активних суб’єктів освітнього процесу шляхом багатосторонньої, полілогової комунікації: *метод кейсів, метод мозаїки, метод синдикату, сократівський метод, метод творчих письмових робіт “РАФТ”, метод рольової гри, метод колективного проекту*. Ці методи на основі внеску кожного студента в загальну справу дають можливість здобувати знання й ефективно організувати спільну діяльність, спрямовану на співпрацю і набуття соціокультурного досвіду. Результати навчання й особистісного розвитку досягаються взаємними зусиллями всіх учасників, їхньою взаємною відповідальністю. У цьому сенсі освітній процес виступає як засіб інтерактивного виховання. Наголошено, що кооперативно-інтерактивні методи передбачають наявність у викладача певного досвіду, глибоких знань у проведенні дискусії та вмінь стимулювати індивідуальну участь кожного студента в груповій діяльності у разі низької активності.

Схарактеризовано *форми* практичної реалізації зазначених методів навчання: 1) *індивідуальні* – передбачають самостійну навчально-пізнавальну діяльність, спрямовану на засвоєння соціокультурних знань, умінь і досвіду, що регулюється й керується студентом як суб’єктом цієї діяльності (розвиток уміння логічно будувати висловлювання власних думок, слухати інших, ставити запитання й аргументовано відповідати на запитання інших тощо); 2) *групові* – ґрунтуються на засадах

студентоцентрованості освітнього процесу й характеризуються: активізацією навчально-пізнавальної діяльності; удосконаленням умінь, зокрема, комунікативних; рефлексією, яка сприяє розвитку в студентів здатності до адекватної самооцінки й оцінки діяльності інших та стратегій взаємодії у групі (або парах чи малих групах) для колективного розв'язання поставлених проблем (наприклад, лекції-дискусії, сократівські семінари, тьюторіали тощо).

Використання кооперативно-інтерактивних методів у комплексі з традиційними словесними і візуальними *засобами навчання і виховання*, інформаційно-комунікаційними технологіями під час загальної підготовки на бакалавраті в США забезпечує формування гуманітарної культури студентів шляхом: залучення до навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на усвідомлення студентами загальнолюдських цінностей, які слугують регулятивною основою спілкування й поведінки в соціумі; накопичення, інтеграції й активної трансляції соціально значущих знань і досвіду, а також розвитку вмій і навичок, що забезпечують успішну інтеграцію особистості в соціокультурне життя.

У четвертому розділі – *“Виховні імперативи загальної підготовки у формуванні гуманітарної культури американських студентів”* – проаналізовано змістово-методичні особливості громадянського й художньо-естетичного напрямів навчання і виховання в системі загальної підготовки в американській вищій школі, які визначальною мірою впливають на формування гуманітарної культури студентів.

З'ясовано, що *громадянський і художньо-естетичний напрями навчання і виховання* в системі загальної підготовки на бакалавраті у вищій школі США є необхідними складниками процесу формування гуманітарної культури студентів.

Виховний потенціал *громадянського навчання і виховання* у вищій школі США у формуванні гуманітарної культури реалізується шляхом:

1) *навчальних курсів із громадянознавства*, зорієнтованих на вивчення устрою американського уряду, історії США та становлення демократичних відносин у країні (наприклад, курси “Політика сфери охорони здоров'я громадян у США”, “Роздуми про Конституцію США”, “Теорія і практика уряду Республіканців”, “Роль Гарвардського університету у світовій історії”, “Релігія в мультикультурній Америці”, “Історія американської демократії” навчальної площини “США і світ” у системі загальної підготовки в Гарвардському університеті);

2) *навчальних курсів морально-етичного спрямування*, що забезпечують моральне виховання студентів та в цілому вдосконалюють їхню моральну поведінку (наприклад, згідно з курикулумом загальної підготовки студенти Гарварду мають опанувати один курс на вибір із навчальної площини “Морально-етична аргументація”: “Права людини: філософський аспект”, “Політична справедливість і політичний суд”, “Людина, свобода, буття”, “Класична етика і політична теорія в Китаї”, “Моральні пошуки в романах Толстого і Достоевського”, “Справедливий світ”, “Філософи і тирані в історії людства”, “Гроші, ринки, мораль”, “Рівність і свобода” та інші; у Єльському університеті викладають навчальний курс “Смиренність”, під час вивчення якого студенти опановують стратегії виховання характеру на прикладі видатних історичних постатей, для яких засобом утілення фундаментальних суспільних змін стали самопізнання та наполегливість);

3) *навчальних курсів із вивчення культурного різноманіття (diversity courses)*, орієнтованих на створення освітнього середовища, яке характеризується взаємним обміном культурним досвідом та гармонійністю відносин між представниками різних культур (наприклад, в Університеті штату Пенсильванія площина “Розвиток крос-культурної грамотності та глобальної компетентності” охоплює такі навчальні курси з вивчення різних культур США та світу: “Афроамериканські жінки”, “Афроіспанська цивілізація”, “Крос-культурна перспектива співіснування народів світу” та інші);

4) *навчання суспільно корисного служіння*, яке ставить за мету практичне застосування студентами здобутих знань, поглиблення розуміння й усвідомлення ними демократичних засад у країні, розвиток здатності до співпраці з різними верствами населення та формування громадянськості, морально-етичних якостей, відповідальності, а також установа зв’язків вищої школи з громадою.

В умовах сталого розвитку сучасного суспільства ефективність громадянського навчання й виховання в американській вищій школі на основі інтегрування морально-етичного і мультикультурного напрямів виховання визначається підготовленістю студентів як членів демократичного суспільства до свідомої активності і самостійної відповідальної діяльності, що дає їм змогу ставити й вирішувати завдання, які не мають аналогів у досвіді минулих поколінь (К. Кей, Д. Кемпбелл).

Художньо-естетичне навчання і виховання в системі загальної підготовки американських студентів на бакалавраті посилює увагу до культуротворчого й креативного потенціалу досліджуваного складника вищої освіти США як базису формування гуманітарної культури студентів. Цей навчально-виховний напрям: забезпечує подальший розвиток емоційно-чуттєвої сфери студентів; передбачає накопичення естетичного досвіду, формування здатності до естетичних суджень, розвиток естетичної грамотності і креативності шляхом критичного аналізу класичних творів образотворчого та прикладного мистецтва; впливає на особистість через вивчення різних видів мистецтва та культури загалом; базується на формуванні естетичного ставлення до будь-якого об’єкта навколишнього світу; виступає “процесом повного пробудження” особистості (М. Грін), що позитивно впливає на всі сфери її життя, на загальну естетику її життєвих стилів та сприяє формуванню гуманітарної культури в цілому.

Установлено, що художньо-естетичний напрям навчання і виховання на бакалавраті у вищій школі США представлено курсами двох видів:

1) *курси, що ґрунтуються на аналітико-критичному підході до вивчення різних форм художньо-естетичного вираження*, зокрема в галузі літератури, археології, архітектури, живопису тощо (наприклад, відповідно до вимог курикулуму загальної підготовки в Іллінойському університеті студенти мають засвоїти два аналітико-критичні курси з навчальної площини “Гуманітарні науки і мистецтво”, серед яких: “Література етнічних народів Америки”, “Література і гендерна ідентичність”, “Фундаментальні релігійні тексти”, “Історія музики”, “Історія театрального мистецтва”, “Історія західного мистецтва”, “Історія незахідного мистецтва”, “Мистецтво і гендер”, “Культурна самобутність етнічних народів США”, “Мистецтво танцю” та інші);

2) *курси творчо-практичного спрямування з різних видів мистецтва*, таких як музика, театр, танець, живопис та інші (наприклад, загальноосвітні курси для студентів В'єтнамського політехнічного університету в навчальній площині “Креативність та естетичний досвід”: “Основи дизайну”, “Флористика”, “Основи акторської майстерності”, “Основи креативного письма” та інші).

У п'ятому розділі – **“Перспективи екстраполяції американського досвіду в Україні”** – викладено основні тенденції впровадження американської моделі загальної підготовки студентів у закладах вищої освіти країн Євросоюзу; проаналізовано стан розробленості досліджуваної проблеми в Україні; висвітлено результати здійсненого порівняльно-педагогічного аналізу проблеми формування гуманітарної культури студентів у США й Україні; окреслено перспективні напрями запозичення прогресивних ідей американського досвіду в освітнє середовище України та розроблено рекомендації стосовно їхнього творчого використання.

На основі висвітлених поглядів європейських освітян (М. Ван дер Венде, К. Вронська, К. Занєвська, Дж. Ларсен) щодо ефективності наслідування досвіду США у сфері загальної підготовки на бакалавраті у вищій школі як базису формування гуманітарної культури студентів встановлено, що використання елементів американської моделі загальної освіти на теренах Євросоюзу орієнтовано на розвиток у студентів духовності, моральних й естетичних цінностей, формування в них норм поведінки, що відповідають соціокультурним умовам сьогодення. З'ясовано, що в галузі вищої освіти Євросоюзу спостерігаються стратегічні зрушення щодо імплементації американської моделі загальної підготовки студентів, звернення до виховання гуманістичних цінностей та формування на цій основі гуманітарної культури студентів.

Дослідження стану розробленості питання формування гуманітарної культури студентів у вітчизняній педагогічній науці надало змогу констатувати, що воно є малорозробленим в освітньому середовищі нашої країни. Українські дослідники (О. Галус, В. Зуєва, С. Каріков, О. Коломієць, Р. Олексієнко, Ф. Пашков, М. Рябокін, В. Шубін), певною мірою висвітлюючи важливість гуманітарної культури як невід'ємного складника духовної культури й фундаменту культурної ідентичності особистості в площині професійної підготовки з урахуванням гуманістичної спрямованості освіти, не деталізують змісту і структури цього педагогічного феномену. Доведено, що вони розглядають проблему формування гуманітарної культури студентів у контексті гуманізації освітнього процесу, не вдаючись до детального розгляду форм, методів і засобів її практичної реалізації.

У процесі впровадження результатів нашого дослідження в українські заклади вищої освіти (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова, Миколаївський національний університет імені Василя Сухомлинського, Бердянський державний педагогічний університет, Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”, Коледж геологорозвідувальних технологій Київського національного університету імені Тараса Шевченка) використано форми й методи з досвіду американської вищої школи (сократівський метод, метод мозаїки, метод рольової гри), які забезпечують формування гуманітарної культури студентів, та ознайомлено викладачів

зазначених освітніх закладів із напрацюваннями американських освітян у сфері аналізованої проблеми. Проведено *спецсемінари* за такими темами: “Гуманітарна культура студентів закладів вищої освіти США”, “Мультиmodalьна грамотність у складі гуманітарної культури американських студентів”, “Загальна підготовка на бакалавраті у вищій школі США як базис формування гуманітарної культури студентів” та *виховні заходи*, серед яких дискусії “Ідеальна особистість: культура самовдосконалення та самореалізація”, “Шість великих ідей людства” (на основі філософських ідей М. Адлера про справедливість, рівність, істину та красу в житті людей).

Порівняльно-педагогічний аналіз проблеми формування гуманітарної культури студентів у США й Україні здійснено з урахуванням таких критеріїв: 1) підходи вітчизняних та американських дослідників до визначення аналізованого педагогічного феномену – “гуманітарна культура особистості”; 2) теоретико-методологічні засади розроблення проблеми формування гуманітарної культури студентів у США й Україні; 3) шляхи практичної реалізації теоретико-методологічних засад досліджуваної проблеми в освітньому процесі закладів вищої освіти США й України.

Щодо *першого критерію порівняння*, то аналіз праць американських і вітчизняних дослідників засвідчив, що спільним у трактуванні сутності досліджуваного педагогічного феномену є антропоцентричний підхід, згідно з яким гуманітарна культура розглядається як інтеграційний початок у системі загальної культури особистості – системи вищого рівня з урахуванням таких положень: гуманітарна культура є якісною характеристикою духовно-морального розвитку особистості; гуманітарна культура як культура будь-якого виду людської діяльності визначає особистісну і суспільну значущість діяльності; гуманітарна культура проявляється в креативно-діяльнісному гуманістично зорієнтованому ставленні особистості до навколишнього світу й себе в ньому, а також у конструктивній взаємодії з іншими людьми.

Відмінність у наукових підходах американських і вітчизняних дослідників до визначення поняття “гуманітарна культура особистості” значною мірою зумовлена домінантними дослідницькими традиціями в педагогічній науці тієї чи іншої країни. Вивчення гуманітарної культури у площині вітчизняного досвіду відбувається з позицій структурного функціоналізму, що передбачає виокремлення її структурних компонентів шляхом звернення до загальнолюдських цінностей, системи гуманітарних знань, спілкування, діяльності та визначення на їхній основі функцій цієї культури в житті сучасної людини. Натомість у сучасній науково-педагогічній традиції США гуманітарна культура трактується на основі феноменологічного підходу, відповідно до якого вона постає як культура ставлення до життя і культура, спрямована на самопізнання, самовиховання, самореалізацію загалом та розвиток самобутності людини зокрема.

Стосовно *другого критерію порівняння*, то спільною є методологія трансформації вищої освіти в напрямі формування гуманітарної культури студентів в Україні і США. І американські, і українські науковці теоретико-методологічну базу проблеми формування гуманітарної культури студентів будують, виходячи з

двох основних засад: гуманістичної освіти та концепції самореалізації особистості, які історично беруть свій початок з теренів США. Виявлено, що крім зазначених засад, у США дослідники активно ведуть наукові розвідки у сфері осмислення основ етики турботи, сократичної педагогіки, культурно відповідної педагогіки і чуттєво-мисленнєвої педагогіки щодо їхньої ролі у формуванні гуманітарної культури студентів. Натомість в Україні окремі положення цих педагогічних теорій знаходять відображення в науково-педагогічній літературі лише на загальнотеоретичному рівні.

Згідно з *третім критерієм порівняння* дослідженням установлено, що основними шляхами практичної реалізації теоретико-методологічних засад досліджуваної проблеми в освітньому процесі американської вищої школи є громадянський та естетичний напрями навчання і виховання, які втілюються на основі ідей гуманістичної освіти, мультикультуралізму, студентоцентрованості (навчально-виховні співтовариства, інтегративні колективні проекти, навчання суспільно корисного служіння тощо). Щодо України, то вказані напрями майже не представлено в освітній діяльності закладів вищої освіти, а зазначені ідеї хоча й розвиваються у вітчизняній педагогічній теорії, але так і не набувають широкого практичного вжитку порівняно із США, де вони повною мірою актуалізуються в загальному компоненті вищої школи шляхом застосування кооперативно-інтерактивних методів навчання, а також під час навчальних курсів із комунікативної підготовки і курсів-семінарів першого року.

Визначено перспективні напрями використання прогресивних надбань американського освітянського досвіду в Україні та розроблено рекомендації щодо творчого використання їх в умовах інтегрування вищої школи України в світове освітнє середовище на таких рівнях:

– *державному* (розроблення концепції цілісної, безперервної системи загальної підготовки, починаючи з середньої школи, яка охоплює гуманітарний, суспільно-соціальний, природничо-науковий та художньо-естетичний блоки дисциплін, вивчення розвитку людини, різноманітних аспектів прикладної психології – основ толерантності, комунікативних стратегій тощо; збільшення уваги до гуманітарної сфери знань (мистецтво, етика тощо) у технічних закладах вищої освіти; розроблення концепцій громадянського та естетичного навчання і виховання для вищої школи; організація цільової підготовки викладацького складу вітчизняних закладів вищої освіти з оволодіння зарубіжними, зокрема й американськими інноваційними формами та методами активного кооперативно-інтерактивного навчання, які відкривають нові перспективи розвитку загальної підготовки майбутніх фахівців; створення системи соціологічного моніторингу для розроблення науково-педагогічних рекомендацій закладам сфери освіти щодо загального компонента загалом та формування гуманітарної культури студентів зокрема);

– *індивідуальному* (розвиток мотивації до самоформування гуманітарної культури);

– *інституційному* (розміщення на веб-сайтах університетів каталогів з описами навчальних курсів; складання розкладу для кожної дисципліни вільного вибору, а не для сталої групи студентів; використання окресленої в дослідженні

структурно-функціональної схеми гуманітарної культури американських студентів як орієнтиру у виховній роботі закладів вищої освіти України; запровадження комунікативної підготовки з академічного усного і писемного мовлення для студентів перших двох років навчання на бакалавраті; організація роботи мовного центру, де б студентам надавали допомогу щодо правильного оформлення письмових робіт, доповідей, презентацій, виступів перед аудиторією та проводили різноманітні конкурси комунікативного спрямування; запровадження в межах загальної підготовки курсів: “Критичне мислення” з метою розширення діапазону мислення студентів, забезпечення розвитку в них здатності приймати самостійні, а також нестандартні рішення (інноваційний стиль мислення, уміння вільно орієнтуватися в складних обставинах суспільства та особистого життя); “Академічне читання”, спрямований на читання та обговорення найбільш значущих для сучасного соціально-гуманітарного знання класичних творів; “Риторика і письмо”, зорієнтований на опанування стратегій ефективної письмової й усної комунікації; “Навчання суспільно корисного служіння”, що має за мету прилучення студентів до активної участі в житті громади, сприяючи вихованню в них гуманістичних цінностей, громадянської й індивідуальної відповідальності; спеціально розроблені для студентів першого року навчання курси семінарського типу на основі рольових ігор і дискусій задля самопізнання, самовиховання студентів, розвитку в них мультимодальної грамотності, комунікативних умінь та гуманітарної культури загалом; “Шлях до характеру”, зосереджений на критичному аналізі життєвих історій відомих особистостей минулого і сьогодення, які можуть слугувати орієнтирами для студентів у самопізнанні, пошуках власної стратегії виховання характеру, перегляді своїх пріоритетів і плеканні внутрішніх чеснот).

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичний аналіз проблеми формування гуманітарної культури американських студентів бакалаврату у процесі загальної підготовки. Результати дослідження засвідчили досягнення мети, розв’язання завдань і дали підставу для таких *висновків*:

1. Обґрунтовано методологічні підходи до вивчення проблеми формування гуманітарної культури американських студентів на загальнонауковому, конкретно науковому і технологічному рівнях:

– діалектичний підхід (зумовлює висвітлення внутрішньої логіки досліджуваного педагогічного феномену та особливостей його виникнення і становлення у США);

– міждисциплінарний підхід (уможливлює використання наукових концепцій гуманітарних і соціальних наук, зокрема педагогіки, психології, соціології, філософії, економіки, історіографії, глобалістики, культурології, з метою ґрунтового аналізу проблеми формування гуманітарної культури студентів);

– соціокультурний підхід (передбачає розгляд формування гуманітарної культури студентів у поєднанні соціальних і культурних чинників);

– аксіологічний підхід (визначає спрямованість освітнього процесу на виховання загальнолюдських цінностей як невід’ємного складника життєдіяльності студентів,

обґрунтовує гуманістичні підвалини американської вищої школи);

– системний підхід (розкриває структурно-функціональні особливості гуманітарної культури американських студентів та взаємозалежність її складників, виступає методологічним засобом виявлення процесу формування гуманітарної культури особистості як цілісного системного утворення, що складається з функціональних структурних елементів (зміст, форми, методи й засоби формування гуманітарної культури особистості);

– феноменологічний підхід (забезпечує розгляд ціннісних смислів і потреб студентів у процесі формування гуманітарної культури як складного педагогічного феномену);

– парадигмальний підхід (дає змогу детальніше вивчити особливості змісту й організації освітнього процесу у вищій школі США, спрямовані на формування гуманітарної культури студентів, які з'являються в результаті наукових здобутків суспільства і пов'язані з асиміляцією нових емпіричних даних);

– інноваційний підхід (постулює необхідність вивчення особливостей застосування в освітньому процесі закладів вищої освіти США новітніх технологій, які зорієнтовані на динамічні соціокультурні зміни сьогодення й ґрунтуються на методиках розвитку критичного і креативного мислення, комунікативних навичок, соціально-адаптаційних здатностей студентів, що загалом забезпечують формування гуманітарної культури студентів; передбачає розроблення рекомендацій щодо оптимізації процесу формування гуманітарної культури студентів у вищій школі України з огляду на досвід США).

2. Окреслено термінологічне поле дослідження, яке представлено поняттями “культура”, “гуманістична культура”, “духовна культура”, “гуманітарна культура”. Категорія “культури”, будучи ключовою в досліджуваному понятті “гуманітарна культура особистості”, є системою паттернів поведінки особистості на основі характерних для певної соціальної спільноти ідеалів і цінностей, що формується шляхом ретрансляції соціокультурного досвіду людства (у тому числі у процесі навчання і виховання) та водночас виступає інструментом формування її світогляду.

Установлено, що гуманітарна культура, виокремлена в педагогічній науці за джерелом формування, генетично пов'язана з гуманістичною і духовною культурами особистості. *Гуманістична культура* є першоосновою гуманітарної культури особистості, що, виникаючи спочатку в широкій площині культури як історична програма соціального наслідування ідей гуманізму, в цілому сприяє збереженню та прогресивному розвитку всього людства. Вона заохочує особистість до гуманної взаємодії з іншими людьми і світом на основі моралі, породжуючи потяг до розвитку духовності, яка є основою *духовної культури* – цілісної особистісної характеристики, в якій знаходить відображення ступінь засвоєння особистістю загальнолюдських цінностей і внутрішнього процесу самопізнання.

Уточнено сутність досліджуваного поняття: *гуманітарна культура* – це інтегративна якість особистості, що виявляється в: осягненні ціннісно-сміслового сенсу життя шляхом засвоєння комплексу знань у гуманітарній, природничій, суспільній сферах, математиці й мистецтві; присвоєнні загальнолюдських цінностей та способів пізнання і категоризації навколишнього світу; соціально відповідальній поведінці; у здатності до міжособистісного і міжкультурного спілкування;

гуманістично зорієнтованому креативно-діяльнісному ставленні особистості до світу загалом і себе зокрема, а також сприяє задоволенню потреб особистості в самопізнанні, самовихованні й самореалізації.

Виокремлено компоненти гуманітарної культури американських студентів: *когнітивно-праксеологічний*, який складають фундаментальні знання в гуманітарній, науково-природничій, суспільній сферах, математиці й мистецтві, мультимодальна грамотність, комунікативна компетентність; *аксіологічно-конативний*, основою якого є цінності-цілі й цінності-способи поведінки особистості; *рефлексивно-креативний*, що представлений взаємозв'язком критичного і креативного мислення.

Схарактеризовано функціональну характеристику досліджуваного педагогічного феномену, яку відображено в гносеологічній, гуманістично-аксіологічній, комунікативній та акмеологічній функціях.

3. Розкрито генезу становлення і розвитку американської моделі загальної підготовки на бакалавраті у вищій школі США як базису формування гуманітарної культури студентів. Авторську періодизацію здійснено на основі визначення властивих для кожного періоду історичних і соціокультурних тенденцій становлення загального складника американської вищої освіти. Його розвиток у вищій школі США відображено в послідовній зміні шести періодів: 1) період уніфікованої гуманітарної освіти як прототипу сучасної загальної підготовки студентів (1636–1818 pp.); 2) період виокремлення напрямів спеціалізації з гуманітарних, природничих і технічних дисциплін та введення в науковий обіг поняття “загальна підготовка” (1819–1908 pp.); 3) період перегляду та розширення змістового наповнення загальної підготовки студентів (1909–1944 pp.); 4) період розроблення прототипу сучасної загальної підготовки студентів (1945–1966 pp.); 5) період домінування професійної підготовки студентів над загальним складником (1967–1976 pp.); 6) період запровадження і модернізації обов'язкової загальної підготовки студентів на бакалавраті у вищій школі (1977–дотепер).

На підставі проведеного історико-педагогічного аналізу встановлено, що початок ХХІ століття ознаменувався появою нової, вдосконаленої гуманістично орієнтованої моделі загальної підготовки у вищій школі США, яка по праву називається суто американською на протигагу класичній англосаксонській моделі, з якої вона бере свої витoki та зберігає у своїй основі навчання гуманітарних, суспільно-соціальних і природничих дисциплін – *Liberal Arts*.

Висвітлено, що загальний складник американської вищої освіти, враховуючи здобутки психоаналітичної практики, гуманістичної психології, гуманістичної педагогіки, етики турботи, сократичної педагогіки, культурно відповідної педагогіки і чуттєво-мисленнєвої педагогіки, є органічною структурою цілісного злагодженого гуманістично орієнтованого навчально-виховного комплексу з підготовки майбутніх фахівців будь-якої сфери, слугуючи базисом формування в них гуманітарної культури.

4. З'ясовано організаційно-педагогічні умови формування гуманітарної культури студентів під час загальної підготовки на бакалавраті у вищій школі США шляхом наших інтерв'ю та бесід із викладачами вищих навчальних закладів США, а також осмислення й узагальнення науково-педагогічних здобутків американських освітян: утвердження студентоцентрованості освітнього процесу; інтегрування

знань на засадах трансдисциплінарності; актуалізація дискурсивного потенціалу комунікативної підготовки студентів; запровадження курсів-семінарів першого року.

5. Визначено виховний потенціал загального складника бакалаврської підготовки у вищій школі США для формування гуманітарної культури студентів, а саме:

– встановлено, що в системі загальної підготовки американських студентів гуманітарні дисципліни, створюючи мовну реальність людського буття в мережі відносин між усіма учасниками освітнього процесу як суб'єктами культури, забезпечують розвиток ціннісно-сислової сфери особистості кожного студента та накопичення досвіду цілісного сприйняття і розуміння світу, досвіду самосвідомості, співвідношення цінностей і смислів життя, досвіду (само)пізнання;

– виявлено, що громадянський і художньо-естетичний напрями навчання і виховання є необхідними виховними імперативами процесу формування гуманітарної культури студентів; перший напрям реалізується шляхом: навчальних курсів із громадянознавства, навчальних курсів морально-етичного спрямування, навчальних курсів із вивчення культурного різноманіття, навчання суспільно корисного служіння; другий, художньо-естетичний напрям, представлено навчальними курсами, що ґрунтуються на аналітико-критичному підході до вивчення різних форм художньо-естетичного вираження, зокрема в галузі літератури, архітектури, живопису тощо, та курсами творчо-практичного спрямування з різних видів мистецтва (музика, театр, танець, живопис та інші).

6. Здійснено порівняльно-педагогічний аналіз проблеми формування гуманітарної культури студентів у США й Україні на основі емпіричних даних (власне педагогічне спостереження під час перебування у закладах вищої освіти США і Європи, які у своїй діяльності наслідували американську модель освіти, та впровадження прогресивних елементів досвіду США в українських закладах вищої освіти; бесіди із зарубіжними й українськими викладачами; групові бесіди зі студентами) та теоретичного вивчення науково-педагогічних джерел за темою дослідження за такими критеріями: 1) підходи вітчизняних і американських дослідників до визначення поняття “гуманітарна культура особистості”; 2) теоретико-методологічні засади розроблення проблеми формування гуманітарної культури студентів у США й Україні; 3) шляхи практичної реалізації теоретико-методологічних засад досліджуваної проблеми в освітньому процесі обох країн.

Відповідно до *першого критерію* результати порівняльно-педагогічного аналізу засвідчили наявність спільного антропоцентричного підходу, яким керуються вітчизняні й американські науковці у трактуванні сутності досліджуваного педагогічного феномену. Розбіжність полягає в тому, що вітчизняні дослідники визначають поняття “гуманітарна культура особистості” з позицій структурного функціоналізму, а в США – на основі феноменологічного підходу.

Згідно з *другим критерієм* порівняння спільними теоретико-методологічними засадами розроблення проблеми формування гуманітарної культури студентів у США й Україні є *гуманістична освіта та концепція самореалізації особистості*. Відмінним є той факт, що американські освітяни на протигагу українським ведуть

активні науково-теоретичні розвідки в напрямі осмислення основ етики турботи, сократичної педагогіки, культурно відповідної педагогіки і чуттєво-мисленнєвої педагогіки з метою їхнього практичного впровадження в освітній процес, зокрема задля формування гуманітарної культури студентів.

У відповідності з *третім критерієм* порівняння з'ясовано, що у практичній діяльності закладів вищої освіти США громадянський та естетичний напрями навчання і виховання, реалізовані на підґрунті ідей гуманістичної освіти, мультикультуралізму, студентоцентрованості, є доміантними на противагу Україні, де вказані напрями майже не представлено в освітній діяльності вищої школи, а зазначені ідеї активно розробляються вітчизняними теоретиками освіти, але так і не набувають широкого практичного вжитку порівняно із США.

7. Розроблено рекомендації щодо використання конструктивних ідей американського досвіду формування гуманітарної культури студентів в освітньому середовищі України на державному, індивідуальному й інституційному рівнях.

Таким чином, вважаємо, що представлений у дослідженні американський досвід формування гуманітарної культури студентів у процесі загальної підготовки на бакалавраті заслуговує на увагу, творче освоєння та використання в українській вищій школі, а також у вітчизняній педагогічній теорії і практиці.

Здійснене дослідження не вичерпує всієї повноти проблеми формування гуманітарної культури американських студентів. До *перспективних напрямів подальших досліджень* відносимо: теорію і практику формування гуманітарної культури американських студентів у процесі фахової підготовки в умовах бакалаврату і магістеріуму; теоретичні і методичні засади формування гуманітарної культури студентів у різних соціальних інститутах США; організаційно-педагогічні умови формування гуманітарної культури студентів в освітньому середовищі європейських країн.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії

1. Федоренко, С. В. (2013). Формування гуманітарної культури студентів у контексті культуроцентристської парадигми вищої освіти США. В. Литовченко, В. Лук'яненко, Ю. Лавриш, С. Федоренко, О. Демиденко, Г. Корсун (Ред.), *Сучасні підходи до професійного становлення молоді: вітчизняний та зарубіжний досвід* (с. 97–142). Дніпропетровськ: Середняк Т. К. (2,2 др. арк.).

2. Федоренко, С. В. (2016). Мультимодальна грамотність у складі гуманітарної культури студентів вищої школи США. В. А. К. Солодка (Ред.), *Культурний інтелект* (с. 148–161). Миколаїв: ФОП Швець В. М. (1,3 др. арк.).

3. Федоренко, С. В. (2017). *Виховання гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США*. (Монографія). Київ: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”. (16,7 др. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях (у тому числі ті, які індексуються в науково-метричних базах)

4. Федоренко, С. В. (2012a). Вища гуманітарна освіта в контексті гуманістичних та демократичних цінностей. *Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький університет імені Григорія Сковороди”*: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору (Т. VII (40)), 27(1), 345–352.

5. Федоренко, С. В. (2012b). Вища освіта США у контексті прагматично-ціннісних пріоритетів сучасного суспільства. *Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький університет імені Григорія Сковороди”*: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору, 27(34), 482–488.

6. Федоренко, С. В. (2012c). Концептуальні підходи до визначення феноменологічного поняття “гуманітарна культура”. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя: Серія “Психолого-педагогічні науки”*, 5, 80–84.

7. Федоренко, С. В. (2012d). Креативність особистості у контексті сучасної освіти для сталого розвитку. В І. А. Зазюн (Ред.), *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* (Вип. 32, с. 66–70). Київ, Вінниця: ТОВ “Планер”.

8. Федоренко, С. В. (2013a). Виховання гуманітарної культури студентів у контексті гуманітарної складової вищої освіти США. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія “Педагогічні науки: реалії та перспективи”*, 41, 165–169.

9. Федоренко, С. В. (2013b). Виховання гуманітарної культури студентів у США в системі цінностей та методології гуманітарних наук. *Педагогіка вищої та середньої школи*, 38, 361–366.

10. Федоренко, С. В. (2013c). Гуманітарна культура як пріоритет реформування гуманітарної підготовки студентів у вищих навчальних закладах США. *Проблеми сучасної педагогічної освіти: Серія “Педагогіка і психологія”*, 41(4), 9–14.

11. Федоренко, С. В. (2013d). Аксіологічний базис гуманітарної культури особистості: зарубіжний досвід. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* (Ч. 2), 17, 375–382.

12. Федоренко, С. В. (2013e). Вплив критичного мислення на формування гуманітарної культури особистості в межах когнітивної парадигми. *Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький університет імені Григорія Сковороди”*: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору (Т. I (43)), 31(1), 402–408.

13. Федоренко, С. В. (2014a). Гуманістично-культурологічна парадигма освіти як методологічна основа формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4(38), 66–75.

14. Федоренко, С. В. (2014b). Пріоритетність загальногуманітарної підготовки у формуванні гуманітарної культури студентів у США. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія,*

теорія, досвід, проблеми, 38, 451–455.

15. Федоренко, С. В. (2014с). Вища освіта США в контексті гуманістично-культурологічної освітньої парадигми. *Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький університет імені Григорія Сковороди”*: Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання (Т. II (10)), 31(4), 379–386.

16. Федоренко, С. В. (2014d). Роль мистецтва у формуванні гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* (Ч. 2), 375–382.

17. Федоренко, С. В. (2014е). Методологічний потенціал трансдисциплінарного підходу в формуванні гуманітарної культури студентів у США. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя: Серія “Психолого-педагогічні науки”*, 5, 167–173.

18. Федоренко, С. В. (2014f). Когнітивно-конативний аспект грамотності як комплексного педагогічного феномена в складі гуманітарної культури студентів у США. *Порівняльно-педагогічні студії*, 4(22), 45–52.

19. Федоренко, С. В. (2014g). Методологічний потенціал навчання суспільно корисному служінню у формуванні гуманітарної культури студентів США. *Теоретичний та науковий часопис “Вища освіта України”*: “Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу”, 3(1), 159–163.

20. Федоренко, С. В. (2014h). Загальна гуманітарна підготовка бакалаврів у США. *Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький університет імені Григорія Сковороди”*: “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору” (Т. I (52)), 1(5), 378–384.

21. Федоренко, С. В. (2015a). Огляд тенденцій впровадження елементів американської моделі загальної гуманітарної підготовки студентів-бакалаврів у вищій школі країн Євросоюзу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4(48), 132–140.

22. Федоренко, С. В. (2015b). Історично-педагогічні передумови становлення загальної гуманітарної підготовки студентів у вищій школі США. *Порівняльно-педагогічні студії*, 2 (24), 11–20.

23. Федоренко, С. В. (2015с). Навчальні курси-семінари для студентів першого року навчання в системі загальної гуманітарної підготовки у вищій школі США. *Педагогіка вищої та середньої школи*, 45, 270–275.

24. Федоренко, С. В. (2015d). Громадянська освіта як чинник формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* (Кн. 2), 19, 330–342.

25. Федоренко, С. В. (2015е). Актуалізація системного підходу в куррикулах загальної гуманітарної підготовки студентів бакалавріату в США. *Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький університет імені Григорія Сковороди”*: “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору” (Т. III (63)), 1(36), 225–236.

26. Федоренко, С. В. (2015f). Практична реалізація студентоцентрованого підходу у вищій школі США як чинник формування гуманітарної культури

студентів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 43, 491–495.

27. Федоренко, С. В. (2016a). Методологічне значення педагогічного дискурсу в формуванні гуманітарної культури студентів бакалаврату в США. *Педагогіка і психологія*, 3(92), 56–61.

28. Федоренко, С. В. (2016b). Організаційно-педагогічні умови для забезпечення формування гуманітарної культури студентів у вищій школі США. *Порівняльно-педагогічні студії*, 2(28), 48–57.

29. Федоренко, С. В. (2016c). Розвиток лідерства в процесі проведення курсів-семинарів для студентів першого року навчання в США. *Теоретичний та науково-методичний часопис “Вища освіта України”: Тематичний випуск “Університет і лідерство”*, 4(1), 23–25.

30. Миропольська, Н. Є., & Федоренко, С. В. (2016). Формування комунікативної компетентності студентів бакалаврату вищої школи США. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського “Педагогіка”*, 3(110), 60–65.

31. Fedorenko, S. (2015). Arts integration in shaping liberal culture of undergraduate students in the USA. *Мистецтво та освіта*, 4(78), 51–55.

32. Fedorenko, S. (2016). Methodological potential of the US general education in shaping students' liberal culture. *Journal of the National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute”: Philology and Educational Studies*, 7, 79–84.

Статті у зарубіжних наукових виданнях

33. Федоренко, С. В. (2012). Креативность как основная характеристика современного общества, образования, личности. *Announcements of the Union of Scientists: Journal of the Union of Scientists in Bulgaria*, 21, 63–66.

34. Федоренко, С. В. (2013). Роль общей гуманитарной составляющей высшего образования США в воспитании гуманитарной культуры будущих специалистов. *Проблемы современной науки: сборник научных трудов (Ч. 2)*, 8, 192–202.

35. Fedorenko, S. (2014). Liberal Arts Education in the Instructional Setting of Higher School. *European Science Review: International Scientific Journal*, 9–10, 80–83.

36. Fedorenko, S. (2014–2015). Liberal arts as broad integrative learning in the USA undergraduate education. *European Humanities Studies: State and Society*, 2, 56–64.

37. Fedorenko, S. (2016). Liberal Arts Education in the US Colleges and Universities as the Basis for Shaping Students' Liberal Culture. *Journal of Teaching and Education*, 5(1), 411–416. Available at <http://universitypublications.net/jte/0501/pdf/R5ME345.pdf>. – Дата звернення (15.11.2017).

38. Федоренко, С. В. (2016). К вопросу определения результатов обучения и развития студентов в куррикулах общей подготовки высшей школы США. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*, 4(1), 45–48.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

39. Федоренко, С. В. (2012). Education for Sustainable Development and Creativity. *Дни науки – 2012: материалы международной научно-практической*

конференції, Прага (Чехія), 27 марта–05 апреля. 2012. (Т. 31, с. 211–214).

40. Федоренко, С. В. (2012). Креативная образовательная среда в условиях перехода к устойчивому развитию общества. *Динамика в современной науке: материалы VIII материалы международной научно-практической конференции*, София (Болгария), 17–25 июля. 2012. (Т. 7, с. 24–28).

41. Федоренко, С. В. (2012). Высшее образование в США как приоритет современного глобализационного мира. *Образование и наука без границ – 2012: материалы VIII международной научно-практической конференции*, Пшемьшль (Польша), 07–15 декабря. 2012. (Т. 21, с. 38–42).

42. Федоренко, С. В. (2013). Формування гуманітарної культури особистості як імператив сучасної вищої освіти США. *Вища освіта: проблеми і шляхи забезпечення якості: матеріали X всеукраїнської науково-методичної конференції*, Київ, 28–29 листопада. 2013. (с. 46–49). Київ: Національний технічний університет України “КПІ”.

43. Федоренко, С. В. (2014). Гуманистическая традиция гуманитарной подготовки студентов в высших учебных заведениях США. *Ключевые аспекты научной деятельности-2014: материалы VIII международной научно-практической конференции*, Пшемьшль (Польша), 07–15 января. 2014. (Т. 10, с. 73–75).

44. Федоренко, С. В. (2014). Феномен эмпатии в контексте гуманистической направленности образования США. *Деятельностная теория учения: современное состояние и перспективы: материалы международной научной конференции*, Москва, 6–8 февраля. 2014. (с. 215–217). Москва: Издательство МГУ имени М. В. Ломоносова.

45. Федоренко, С. В. (2014). Естетично-художній компонент гуманітарної культури особистості: з досвіду США. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Суми, 4–5 березня. 2014. (Т. 1, с. 108–110). Суми: Видавництво Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

46. Федоренко, С. В. (2014). Роль педагогічного дискурсу як змістової детермінанти формування гуманітарної культури студентів. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції*, Київ, 11–12 квітня. 2014. (с. 98–103).

47. Fedorenko, S. (2014). Liberal Arts Education as an Element of Culture and Enlightenment. *Education and Science and their Role in Social and Industrial Progress of Society: Humboldt Kolleg Book of Abstracts*, Kyiv, 12–15 June. 2014. (с. 12–13).

48. Федоренко, С. В. (2014). Гуманістична спрямованість вищої освіти США. *Соціально-педагогічна парадигма виховання: сутність та шляхи реалізації: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції*, Ніжин, 25–26 вересня. 2014. (с. 188–189). Ніжин: НДУ імені М. Гоголя.

49. Федоренко, С. В. (2014). Навчання суспільно корисному служінню в практиці формування гуманітарної культури студентів у вищих навчальних закладах США. *Основні напрями підготовки сучасного вчителя: глобалізація, стандартизація, інтеграція: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Умань, 30–31 жовтня. 2014. (с. 124–126). Умань: ФОП Жовтий О.О.

50. Федоренко, С. В. (2014). Поняття “грамотність” як комплексний педагогічний феномен у США. *IV Всеукраїнський педагогічний конгрес: збірник наукових праць конгресу*, Львів, 15–16 жовтня. 2014. (с. 610–616). Львів: Сполом.

51. Федоренко, С. В. (2015). Зміст гуманітарної складової вищої освіти в американських державних університетах. *Сполучені штати Америки у сучасному світі (політика, економіка, право, суспільство): матеріали II міжнародної науково-практичної конференції*, Львів, 15 травня. 2015. (Ч. 1, с. 461–468). Львів: Центр американських студій ФМВ ЛНУ імені І. Франка.

52. Федоренко, С. В. (2015). Системно-цільовий підхід до змістового наповнення куррикулумів загальної гуманітарної підготовки студентів у США. *Педагогічна компаративістика-2015: якісний вимір освіти зарубіжжя та український контекст: матеріали всеукраїнського науково-практичного семінару*, Київ, 11 червня. 2015. (с. 226–228).

53. Федоренко, С. В. (2015). Результати навчання й особистісного розвитку студентів у куррикулумах загальної підготовки у вищій школі США. *Economics, science, education: integration and synergy: Materials of international scientific and practical conference*, Bratislava (Slovak Republic), 18–21 January. 2016. (с. 72–73).

54. Федоренко, С. В. (2015). Рольова гра “Реакція на минуле” у вищій школі США. В С. Терепищій, Ю. Будник, В. Грасимович, О. Позній (Ред.), *Особистість, суспільство, політика: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Ч. 1, с. 34–36). Люблін: WSEI.

55. Федоренко, С. В. (2016). Комунікація як сутнісна основа формування гуманітарної культури студентів бакалавріату у вищій школі США. *Загальні аспекти інноваційного розвитку освітньої галузі в контексті міжнародного співробітництва України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Миколаїв, 27–29 квітня. 2016. (с. 124–126). Миколаїв: МНАУ.

56. Федоренко, С. В. (2016). Формування гуманітарної культури американських студентів шляхом дискусії на основі критичного читання класичних творів. *Мова, освіта, культура: античні цінності – сучасне застосування: матеріали міжнародного дискусійного форуму*, Умань, 19–20 травня. 2016. (с. 295–298). Умань: ФПО Жовтий О. О.

57. Федоренко, С. В. (2016). Філософсько-педагогічні підходи до побудови загальноосвітньої підготовки студентів бакалавріату в США. *Педагогічна компаративістика–2016: освітні реформи та інновації у глобалізованому світі: матеріали всеукраїнського науково-практичного семінару*, Київ, 6 червня. 2016. (с. 182–184). Київ: Педагогічна думка.

58. Федоренко, С. В. (2017). Загальноосвітня підготовка на бакалавраті у вищій школі США як базис формування гуманітарної культури студентів. В С. Щудло, О. Заболотної, О. Ковальчук (Ред.), *Емпіричні дослідження для реформування освіти в Україні: збірник матеріалів I Міжнародної конференції Української асоціації дослідників освіти*, Київ, 11 лютого. 2017. (с. 169–171). Київ-Дрогобич: ТзОВ “Трек-ЛТД”.

59. Федоренко, С. В. (2017). Цінності життя сучасної студентської молоді в США. В І. Д. Бех, Ж. В. Петрочко (Ред.), *Сучасний виховний процес: сутність та*

інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України, Київ. 2016. (Вип. 5, с. 271–276). Івано-Франківськ: “НАІР”.

60. Федоренко, С. В. (2017). Сократівський семінар на основі критичного читання класичних творів у вищій школі США. *Нові концепції викладання у світлі інноваційних досягнень європейської дидактики вищої школи: матеріали міжнародної науково-методичної конференції*, Київ, 30–31 жовтня. 2017. (с. 89–92). Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова.

АНОТАЦІЇ

Федоренко С. В. Теорія і методика формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Інститут проблем виховання НАПН, Київ, 2017.

У дисертації вперше представлено наукове осмислення проблеми формування гуманітарної культури студентів у системі загальної підготовки на бакалавраті у вищій школі США.

Розкрито сутність і структуру гуманітарної культури американських студентів. Здійснено теоретичний аналіз психолого-педагогічних засад загального складника вищої освіти США як підґрунтя формування гуманітарної культури студентів.

Виокремлено й схарактеризовано фундаментальні періоди становлення і розвитку американської моделі загальної підготовки студентів. Висвітлено роль дисциплін Liberal Arts у формуванні гуманітарної культури студентів.

Розглянуто основні принципи побудови курикулумів загальної підготовки студентів бакалаврату в США. Визначено організаційно-педагогічні умови формування гуманітарної культури американських студентів бакалаврату та методи, форми і засоби їхньої практичної реалізації.

Схарактеризовано змістово-методичні особливості громадянського й художньо-естетичного напрямів навчання і виховання у системі загальної підготовки в американській вищій школі, які визначальною мірою впливають на формування гуманітарної культури студентів.

Викладено основні тенденції впровадження американської моделі загальної підготовки студентів у закладах вищої освіти країн Євросоюзу. Проаналізовано стан розробленості досліджуваної проблеми в Україні.

Висвітлено результати порівняльно-педагогічного аналізу проблеми формування гуманітарної культури студентів у США й Україні. Окреслено перспективні напрями запозичення прогресивних ідей американського досвіду в освітнє середовище України та розроблено рекомендації щодо їхнього конструктивного використання.

Ключові слова: гуманітарна культура особистості, гуманістичні цінності,

духовність, загальна підготовка, студенти бакалаврату, заклад вищої освіти США, організаційно-педагогічні умови формування гуманітарної культури американських студентів, громадянське виховання, естетичне виховання, курикулум, освітній процес, результати навчання й особистісного розвитку.

Федоренко С. В. Теория и методика формирования гуманитарной культуры студентов высших учебных заведений США. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Институт проблем воспитания НАПН, Киев, 2017.

В диссертации впервые представлено научное осмысление проблемы формирования гуманитарной культуры студентов в системе общей подготовки на бакалавриате в высшей школе США.

Раскрыты сущность и структура гуманитарной культуры американских студентов. Осуществлен теоретический анализ психолого-педагогических основ общего компонента высшего образования США как основы формирования гуманитарной культуры студентов.

Выделены и охарактеризованы фундаментальные периоды становления и развития американской модели общей подготовки студентов. Освещена роль дисциплин Liberal Arts в формировании гуманитарной культуры студентов.

Рассмотрены основные принципы построения куррикулума общей подготовки студентов бакалавриата в США. Определены организационно-педагогические условия формирования гуманитарной культуры американских студентов, а также методы, формы и средства их практической реализации.

Охарактеризованы содержательно-методические особенности гражданского и художественно-эстетического направлений обучения и воспитания в системе общей подготовки в американской высшей школе, которые являются доминантными в формировании гуманитарной культуры студентов.

Изложены основные тенденции внедрения американской модели общей подготовки студентов в высших учебных заведениях стран Евросоюза. Проанализировано состояние разработанности исследуемой проблемы в Украине.

Представлены результаты сравнительно-педагогического анализа проблемы формирования гуманитарной культуры студентов в США и Украине. Определены перспективные направления внедрения прогрессивных идей американского опыта в образовательной среде Украины и разработаны рекомендации их конструктивного использования.

Ключевые слова: гуманитарная культура личности, гуманистические ценности, духовность, общая подготовка, студенты бакалавриата, высшее учебное заведение США, организационно-педагогические условия формирования гуманитарной культуры американских студентов, гражданское воспитание, эстетическое воспитание, куррикулум, образовательный процесс, результаты обучения и личностного развития.

Fedorenko S. V. Theory and Methodology of Forming Liberal Humanistic Culture in Students of the U. S. Higher Education Institutions. – Manuscript.

Thesis on gaining the academic degree of Doctor of Educational Sciences in speciality 13.00.07 – Theory and Methods of Education. – Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2017.

The doctoral thesis is the first attempt to give a scholarly insight into the problem of forming students' liberal humanistic culture in the system of general education in the U. S. higher education institutions.

The methodological basis of the study is substantiated on the generally scientific (dialectical, interdisciplinary, sociocultural, axiological, systemic, paradigmatic approaches), specifically scientific (phenomenological approach) and technological (innovative approach) levels.

The research is focused on the theoretical analysis of the essence of the concept “liberal humanistic culture of American students” viewed as the integrative quality of an individual which manifests itself in: the comprehension of the value meaning of life through acquiring fundamental knowledge of the arts, natural and social sciences, and mathematics; the assumption of universal human values and ways of cognition and categorization of the world; socially responsible behaviour; demonstration of interpersonal and intercultural skills; a humanistically oriented, creatively active attitude of an individual to the world at large and to themselves in particular, and which conduces to meeting the needs of a personality in self-knowledge, self-education and self-realization.

The represented in the doctoral thesis structure of the liberal humanistic culture of American students includes cognitive-praxeological, axiological-connative and reflective-creative components. A functional description of the pedagogical phenomenon under study is rendered in epistemological, humanistic-axiological, communicative and acmeological functions.

The specifics of the U. S. educational term “higher education institution” are highlighted. It has been found that in the USA any education institution pursuing further education after the completion of high schooling, the so-called “post-secondary education institution”, can equally be called “college”, “university” or “institute”.

The typical content of general education curriculum at the U. S. higher education institutions is outlined, comprising “the communicative component” (composition and rhetoric courses or writing studies, and first year seminars on various sociocultural themes) and “the breadth component” (the arts, natural and social sciences, and mathematics).

The theoretical analysis of American scientific and pedagogical sources on the transformation of the conceptual ideas in the genesis of the U. S. model of general education has enabled the author to identify and characterize the main periods of the development of this U. S. higher education component as a basis of forming students' liberal humanistic culture. Synthesizing the theoretical foundations of psychoanalytic practice, humanistic psychology, humanistic pedagogy, Socratic pedagogy, ethics of care, culturally relevant pedagogy and sentipensante (seeing / thinking) pedagogy, the U. S. general education is intended to acquaint students with sociocultural knowledge accumulated by humanity; promote better self-understanding and awareness of their place

and role in society; develop the ability to adequately assess the possibilities for their self-realization; teach students to think independently and critically, and to communicate in a civilized and effective way with other people and the world at large.

On the basis of the content analysis of the U. S. general education curricula the three main principles of their design (i.e. content, teaching and learning strategies, assessment and evaluation processes) have been identified and dealt upon: principle of systemicity (supported by identifying components of general education and specifying its tasks as a system to ensure its integrity and focus on forming students' transferable skills); principle of effectiveness (based on defining the outcomes of learning and personal development of students in the system of general education); principle of pluralism (focused on taking into account constant sociocultural changes in globalized pluralistic society within different knowledge areas of general education).

The critical analysis of normative documents regulating the educational process, developments and works by American educationalists as well as the interviews and talks with American professors in the field of general education have provided the researcher with determining the four organizational and pedagogical conditions of forming students' liberal humanistic culture (affirmation of student-centered educational process, knowledge integration on the basis of transdisciplinarity, actualization of discursive potential of communication studies, introduction of the first year seminars), methods, forms and means of their practical implementation.

The content and methodological features of civic and aesthetic education in the system of general education at the U. S. higher education institutions which enhance forming students' liberal humanistic culture are considered.

The views of European educationalists on the necessity of following the U. S. lead in putting general education into effect as a basis of forming students' liberal humanistic culture are outlined. It has been discovered that in the field of higher education in the European Union there is a strategic shift in the implementation of the U. S. general education model with the appeal for cultivating students' humanistic values.

The author argues that the problem of forming students' liberal humanistic culture is little researched in the educational environment of Ukraine. Few Ukrainian researchers, highlighting the importance of liberal humanistic culture as an integral part of the spiritual culture and the foundation of an individual cultural identity in the sphere of professional education, do not specify the essence of the concept "students' liberal humanistic culture", its content and structure. It is pointed out that Ukrainian scholars consider the problem under study in the context of the humanization of higher education without resorting to a detailed examination of the forms, methods and means of its practical implementation.

In accordance with the defined criteria (1) approaches of Ukrainian and American researchers to the definition of the pedagogical phenomenon "liberal humanistic culture of a personality"; 2) theoretical and methodological foundations of the issue of forming students' liberal humanistic culture in the USA and Ukraine; 3) ways of practical implementation of theoretical and methodological foundations of the issue under scrutiny in the educational process of higher education institutions of the USA and Ukraine) the findings from the comparative pedagogical analysis of the problem of forming students' liberal humanistic culture in the USA and Ukraine are presented.

The perspective ways of borrowing progressive ideas of the U. S. experience of forming students' liberal humanistic culture into the educational environment of Ukraine are determined and recommendations for their implementation are elaborated.

The practical significance of the findings of the study is as follows: based on the materials of the conducted research a syllabus of the course "Modern world trends in higher education" for PhD students is designed; the research results can be applied to improve the processes of civic and aesthetic education, and forming students' liberal humanistic culture, to modernize general education in domestic higher education institutions with the aim of enhancing the quality of their educational activities and competitiveness in the world market of educational services, to develop international projects. The information collected can be used in studies and further research on pedagogy, pedagogy of higher education, history of pedagogy, comparative pedagogy, philosophy of education, sociology of education; in content developing of normative and special courses and disciplines, lectures, seminars on higher education studies, linguistic didactics; in different areas of educational methodology, policy and legislative provision of higher education in Ukraine. The prognostic potential of the study enables the development of the concepts of successful integration of Ukrainian higher education into the world educational environment on the basis of the elaborated recommendations for implementing constructive ideas of the U. S. experience on the state, institutional and individual levels.

Key words: liberal humanistic culture of a personality, humanistic values, spirituality, general education, undergraduate students, the U. S. higher education institution, organizational and pedagogical conditions of forming students' liberal humanistic culture, civic education, aesthetic education, curriculum, learning process, outcomes of learning and personal development.

Підписано до друку 21.11.2017 р. Формат 60x90/16.

Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.

Тираж 100. Зам. 93.

«Видавництво "Науковий світ"»®

Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua